

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ
ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ТА МОЖЛИВІ
НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 603 групи

Гарилко Інна Віталіївна

Керівник:

кандидат філософських наук,

доцент Струтинський В.Є.

Рецензент:

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Макар В.Ю.

Анотація

У магістерській роботі досліджено ефективність міжнародних санкцій як інструменту глобальної політики. Розкрито теоретико-методологічні засади вивчення санкцій, їх правову природу та механізми реалізації у рамках ООН, регіональних організацій і провідних держав світу. Особливу увагу приділено аналізу санкційної політики проти Російської Федерації у контексті російсько-української війни. Визначено основні проблеми ефективності санкцій – правові, економічні та політичні, а також запропоновано напрями їх удосконалення. Робота поєднує правовий, економічний і політичний підходи, що дозволяє комплексно оцінити роль санкцій у сучасній системі міжнародної безпеки.

***Ключові слова:** міжнародні санкції, глобальна політика, ефективність, безпека, міжнародне право, Російська Федерація, ООН.*

Summary

The master's thesis explores the effectiveness of international sanctions as an instrument of global policy. The study reveals the theoretical and methodological foundations of sanctions, their legal nature, and mechanisms of implementation within the framework of the UN, regional organizations, and leading world powers. Special attention is given to the analysis of sanctions policy against the Russian Federation in the context of its aggression against Ukraine. The main legal, economic, and political challenges to sanctions' effectiveness are identified, and potential directions for improvement are proposed. The research combines legal, economic, and political approaches, providing a comprehensive assessment of the role of sanctions in the modern system of international security.

***Keywords:** international sanctions, global policy, effectiveness, security, international law, Russian Federation, United Nations.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Концептуально-методологічні засади дослідження.....	7
1.2. Джерельна база та стан наукової розробки проблеми	19
1.3. Правове регулювання санкцій як інструменту міжнародної політики.....	27
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ	35
2.1. Політико-правовий механізм ООН з реалізації міжнародних санкцій	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Санкційна політика регіональних організацій	46
2.3. Роль санкцій у забезпеченні національної безпеки та інтересів провідних держав світу... ..	60
Висновки до розділу 2.....	72
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ	Ошибка! Закладка не определена.
3.1. Основні проблеми реалізації санкційної політики: правові, економічні та політичні аспекти	73
3.2. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України	81
3.3. Можливі напрямки підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики.....	92
Висновки до розділу 3	99
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

У сучасному світі міжнародні санкції перетворилися на один із ключових інструментів глобальної політики, який активно застосовується для впливу на держави-порушники міжнародного права, запобігання конфліктам та захисту національної безпеки. Особливого значення ця проблематика набула після початку агресії Російської Федерації проти України у 2014 році, що спричинила безпрецедентне розширення санкційних режимів на глобальному рівні. Події 2022 року, коли РФ здійснила повномасштабне вторгнення, стали каталізатором для формування широкої міжнародної коаліції, яка застосовує комплексні фінансові, економічні та технологічні обмеження. У 2025 році санкційна політика залишається динамічним і водночас суперечливим інструментом, оскільки охоплює дедалі більшу кількість сфер – від класичних торговельно-економічних заходів до обмежень у сфері високих технологій, штучного інтелекту та енергетичної безпеки.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що санкції дедалі частіше виступають не лише реакцією на порушення міжнародного права, але й формою довгострокової стратегії стримування агресивних держав. Зростання кількості санкційних режимів після 2014 року, їхня безпрецедентна інтенсивність після 2022-го та подальший розвиток у 2025 році свідчать про те, що санкції поступово перетворюються на невід’ємний атрибут сучасної системи міжнародної безпеки. Водночас ефективність цього інструменту залишається предметом наукових дискусій, адже він поєднує як позитивні результати у вигляді послаблення агресора, так і негативні побічні наслідки – поглиблення гуманітарних криз, стимулювання тіньової економіки та політичну консолідацію режимів, що перебувають під тиском санкцій.

Мета магістерської роботи передбачає дослідження ролі міжнародних санкцій у сучасній системі глобальної політики, їх ефективність у забезпеченні міжнародної та національної безпеки, зокрема у контексті протидії російській

агресії проти України, а також визначення напрямків удосконалення санкційного механізму.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати **такі завдання:**

- дослідити концептуально-методологічні засади аналізу міжнародних санкцій як інструменту глобальної політики;
- проаналізувати джерельну базу та стан наукової розробки проблеми санкцій у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі;
- визначити особливості правового регулювання санкцій на міжнародному та національному рівнях;
- охарактеризувати політико-правовий механізм реалізації міжнародних санкцій у межах ООН;
- виявити основні проблеми реалізації санкційної політики у правовій, економічній та політичній площинах;
- дослідити міжнародні санкції як дієвого інструменту, спрямованого на припинення російської агресії проти України та визначити можливі наслідки;
- окреслити напрями підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики у майбутньому.

Об'єктом дослідження є міжнародні санкції як інструмент глобальної політики та механізм впливу на держави-порушники міжнародного права.

Предметом дослідження є правові, політичні та економічні аспекти реалізації міжнародних санкцій, їх ефективність у забезпеченні міжнародної безпеки та стримуванні агресивної політики держав, зокрема Російської Федерації.

Наукова новизна магістерського дослідження полягає у комплексному аналізі сучасної санкційної політики у відповідь на російську агресію проти України, з урахуванням специфіки правових механізмів, економічних наслідків та політичних вимірів. Особливу увагу приділено оцінці ефективності санкцій у сучасних умовах та визначенню перспектив їх удосконалення в системі глобальної політики.

Методологія ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують комплексне розкриття теми. Використано загальнонаукові методи – аналіз і синтез (для виокремлення складових санкційної політики та узагальнення отриманих результатів), індукцію та дедукцію (для формування висновків від окремого до загального і навпаки), порівняння (для зіставлення різних підходів у санкційній практиці міжнародних організацій та держав). Спеціальні методи включають системний підхід (розгляд санкцій як багатовимірного інструменту глобальної політики), правовий аналіз (вивчення міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій, національних актів), кейс-стаді (аналіз практики застосування санкцій проти Російської Федерації після 2014 та особливо після 2022 року), а також політико-правовий моніторинг (оцінка динаміки та результатів санкційних режимів).

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблематики санкцій як інструменту глобальної політики та забезпечення міжнародної безпеки, а також мають навчально-методичне значення, оскільки можуть бути використані у викладанні курсів міжнародного права, міжнародних відносин та безпекових студій.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 110 сторінок, із них 103 – основного тексту. Ілюстрований матеріал подано в 19 таблицях та 9 малюнках. Робота містить 81 джерело посилань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуально-методологічні засади дослідження

У сучасному міжнародному середовищі санкції посідають одне з провідних місць серед інструментів впливу держав та міжнародних організацій, оскільки застосовуються для реалізації політичних, економічних та безпекових завдань. Саме поняття «санкції» є багатовимірним, що зумовлює його різне трактування як у теоретичній площині, так і в практиці міжнародних відносин. Учені різних наукових шкіл пропонують власні підходи до визначення цього терміна, виходячи зі специфіки досліджуваних ними процесів. Крім того, розуміння санкцій часто залежить від позиції держави: країни, які їх запроваджують, і ті, проти яких вони спрямовані, схильні наділяти це явище протилежними оцінками. Саме тому в сучасній науковій літературі сформувався спектр різних підходів до тлумачення категорії «санкції». Варто також зазначити, що термін широко використовується міжнародними інституціями – насамперед Радою Безпеки ООН, яка застосовує санкції як форму примусового впливу. Про це, зокрема, йшлося на 1544-му засіданні Комісії у 1979 році [21, с. 82].

Розглядаючи санкції як інструмент зовнішньої політики, важливо підкреслити їхню здатність оперативно трансформуватися відповідно до змін міжнародної ситуації. Санкційна практика тісно пов'язана з інтересами впливових держав, і її інтенсивність та спрямованість змінюються залежно від пріоритетів їхньої зовнішньої політики. Саме держави з високим рівнем політичної та економічної потужності найчастіше звертаються до санкцій, оскільки мають відповідні ресурси, дипломатичний досвід та можливість впливати на міжнародні процеси. Ю. Седляр слушно зауважує, що врегулювання найбільш резонансних конфліктів у постбіполярний період

практично завжди супроводжувалося застосуванням як багатосторонніх, так і односторонніх санкційних заходів [21].

У цьому контексті показовою є позиція Рибачока, Феценка та Гнатюка, які наголошують, що головна мета санкцій полягає не в нанесенні економічних збитків державі-порушнику чи ослабленні її воєнного потенціалу. Насамперед санкції мають стимулювати зміну політичного курсу. З огляду на це автори вважають, що санкції ЄС проти Російської Федерації не забезпечили очікуваних результатів, адже російська економіка продемонструвала здатність адаптуватися до зростаючих обмежень у торговій, фінансовій та економічній сферах. Ба більше – росія у відповідь запровадила власні контрсанкції, що обмежили доступ її громадян до європейських товарів і послуг. Додатковою проблемою для ЄС стало те, що окремі держави-члени понесли економічні втрати через зменшення торговельних потоків із Росією або через зрив потенційно вигідних проєктів, таких як «Південний потік» [17].

Поняття «міжнародні санкції» є центральним у системі засобів впливу міжнародної спільноти на держави чи недержавних спільнот, які порушують норми міжнародного права або становлять загрозу для міжнародного миру та безпеки. Так, американський дослідник Г. Хуфбауер (Gary Clyde Hufbauer) визначає міжнародні санкції як «використання економічних, торговельних та фінансових обмежень з боку однієї чи кількох країн з метою зміни політики іншої країни» [50, с. 4]. У своїй праці «Economic Sanctions Reconsidered» він підкреслює роль санкцій як інструменту зовнішньої політики, що не передбачає застосування військової сили.

Британський дослідник Р. Барнс (Richard Barnes) вважає, що міжнародні санкції – це «колективні або індивідуальні заходи примусу, що застосовуються державами або міжнародними організаціями з метою забезпечення дотримання міжнародного права або реагування на його порушення» [28, с. 218].

Нідерландська дослідниця Клара Портела (Clara Portela), аналізуючи практику санкцій Європейського Союзу, дає визначення санкцій як «інструменту зовнішньої політики, що спрямований на досягнення змін у

поведінці цільових акторів шляхом обмеження доступу до ресурсів, економічних чи політичних переваг» [66, с. 12].

Також, у науковій літературі Г. Хафбауера, підкреслюється, що санкції є альтернативою відкритій військовій конфронтації, але їхня ефективність залежить від:

- консенсусу між країнами, що їх запроваджують;
- тривалості та масштабів тиску;
- спроможності країни-цілі до протидії.

Міжнародні санкції – це комплекс примусових заходів економічного, політичного, дипломатичного або військового характеру, що застосовуються однією або групою держав (або міжнародними організаціями) щодо іншої держави, недержавного актора або окремих осіб з метою:

- стримування (запобігання агресії, порушенням міжнародного права);
- покарання (у відповідь на вже вчинені дії);
- зміни поведінки (примус до виконання міжнародних зобов'язань).

Можна виділити п'ять рівнів міжнародних санкцій:

1) глобальний рівень, де санкції запроваджуються міжнародними організаціями, такими як ООН, МВФ, G7 та ін;

2) міждержавний рівень, на якому міжнародні санкції запроваджуються окремими державами чи об'єднаннями союзних держав; 3) галузевий рівень – рівень окремих державних інститутів, секторів чи галузей економіки, задіяних у міждержавному співробітництві;

4) корпоративний рівень, що включає транснаціональні, державні та приватні компанії та корпорації, які ведуть зовнішньоторговельну діяльність;

5) індивідуальний рівень – рівень окремих громадян, осіб, які приймають рішення, відомих політиків, громадських діячів або осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів [21, с. 83].

Ю. Седляр звертає увагу на те, що міжнародний досвід використання санкцій демонструє: попри їхню значущість як інструменту зовнішньополітичного впливу, санкційні механізми супроводжуються низкою

суттєвих проблем, які потребують осмислення та вирішення. Однією з ключових є питання їхньої реальної результативності та пов'язані з цим виклики – мінімізація небажаних побічних наслідків для держави-мішені та третіх країн, уникнення надмірного втручання у внутрішні справи суверенних суб'єктів, оцінка можливих політичних ризиків, що виникають у процесі реалізації санкційної стратегії. Дослідник підкреслює також важливість здатності прогнозувати, яким чином санкції можуть вплинути на майбутню зовнішню політику держави, проти якої вони спрямовані, а також на ширший міжнародно-політичний контекст у цілому [20].

Також, варто зазначити, що у науковій літературі та міжнародній практиці часто спостерігається змішування понять «санкції», «обмежувальні заходи», «контрзаходи» та «ембарго». Хоча ці терміни близькі за змістом, проте вони мають різні правові підстави, цілі застосування та суб'єкти реалізації.

Під терміном «санкції» найчастіше розуміють заходи, що застосовуються міжнародними організаціями або державами для примусу суб'єкта міжнародного права до виконання міжнародних зобов'язань. Санкції можуть бути економічними, політичними, дипломатичними, військовими тощо.

Обмежувальні заходи (англ. *restrictive measures*) – термін, що часто використовується Європейським Союзом. Вони мають подібну природу до санкцій, однак відрізняються більш «м'яким» характером та вживаються з метою превенції, а не покарання. Так, у документах ЄС зазначено: «Обмежувальні заходи – це зовнішньополітичний інструмент, який не є актом покарання, а спрямований на заохочення змін у політиці третіх країн» [40, с. 5].

Контрзаходи (англ. *countermeasures*) – це дії, які одна держава вживає проти іншої у відповідь на неправомірне міжнародне діяння з метою припинення порушення та поновлення законності.

Міжнародна комісія з права (МКП) ООН у «Проекті статей про відповідальність держав» визначає контрзаходи як «дії, що самі по собі були б протиправними, але є законними як відповідь на попереднє порушення міжнародного зобов'язання» [54, ст. 22].

Ембарго – це форма санкції або обмежувального заходу, яка полягає у повній або частковій забороні торгівлі з певною країною чи організацією, зокрема постачання зброї, технологій або стратегічних ресурсів. Як зазначає дослідник Деніел Дрезнер, ембарго – це «жорстка форма економічного тиску, яка має на меті ізолювати об’єкт від доступу до ринку або ресурсів» [34, с. 41]. Розмежування понять «санкції», «обмежувальні заходи», «контрзаходи» та «ембарго» має важливе значення для коректного аналізу міжнародно-правових механізмів впливу. У табл.1.1 наведемо порівняння цих понять та приклади застосування із міжнародної практики.

Таблиця 1.1

**Порівняння суті застосування санкцій, обмежувальних заходів,
контрзаходів та ембарго [20; 40; 54; 34]**

Суть	Коротке визначення	Правова основа	Ціль	Суб’єкт застосування	Приклад з міжнародної практики
Санкції	Заходи примусового характеру проти держав, організацій чи осіб за порушення міжнародного права	Статут ООН (гл. VII), міжнародне право	Покарання, стримування, тиск	ООН, держави, коаліції	Санкції ООН проти Північної Кореї за ядерну програму (резолюція 2397 (2017))
Обмежувальні заходи	Політичні або економічні заходи запобіжного характеру, не обов’язково пов’язані з порушенням міжнародного права	Політичні рішення регіональних об’єднань (ЄС тощо)	Превенція, стримування	ЄС, НАТО, інші регіональні організації	Обмежувальні заходи ЄС проти Ірану (2010) у зв’язку з програмою збагачення урану
Контрзаходи	Дії, які у нормальних умовах є протиправними, але застосовуються у відповідь на порушення міжнародного зобов’язання іншою державою	Статті МКП ООН про відповідальність держав	Відновлення прав, примус до припинення порушення	Держава (жертва порушення)	Контрзаходи Канади проти США у відповідь на запровадження тарифів на алюміній (2018)

Ембарго	Повна або часткова заборона на експорт/імпорт товарів, технологій або послуг до/з певної держави	Рішення ООН, ЄС, окремих держав	Ізоляція, позбавлення доступу до ресурсів	ООН, держави, коаліції	Ембарго на поставки зброї до Лівії згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН №1970 (2011)
---------	--	---------------------------------	---	------------------------	--

Отже, визначення правових меж дозволяє чітко розуміти, хто, коли і за яких умов може їх застосовувати, а також які наслідки це спричиняє для міжнародної стабільності та безпеки. Якщо санкції є загальною категорією, що охоплює різні види примусових заходів, то контрзаходи – це правова відповідь на міжнародне правопорушення, обмежувальні заходи – превентивний інструмент зовнішньої політики, а ембарго – специфічна економічна форма санкцій. На рис.1.1 покажемо суть застосування міжнародних санкцій.

Рис.1.1. Суть застосування міжнародних санкцій [2; 4]

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що міжнародні санкції – це інструмент впливу в системі міжнародних відносин, що реалізується через комплекс обмежувальних заходів (економічних, фінансових, візових тощо) з метою забезпечення міжнародної безпеки, підтримки правопорядку та недопущення агресії або порушення прав людини. Розглянемо детальніше теоретичні підходи до вивчення міжнародних санкцій у табл.1.2.

Таблиця 1.2

Підходи до вивчення міжнародних санкцій [51; 27; 45; 42]

Теоретичний підхід	Основні ідеї	Представники та визначення	Критика
Реалізм	Санкції – інструмент силового тиску, спрямований на послаблення супротивника та захист національних інтересів.	Г. Хафбауер, Дж. Шотт, К. Еліотт: <i>«Санкції є економічним продовженням політики сили, яка має змусити державу-ціль змінити свою поведінку»</i> [51, с. 12].	Часто ігнорує внутрішні фактори країни-цілі (напр., консолідація режиму під тиском).
Лібералізм	Санкції ефективні лише при легітимації через міжнародні інститути (ООН, ЄС). Важливість міжнародного співробітництва.	Д. Болдуїн: <i>«Легітимні санкції, узгоджені міжнародною спільнотою, мають більший моральний і політичний вплив»</i> [27, с. 45].	Недооцінка ролі односторонніх санкцій (напр., санкції США).
Теорія економічного примусу (coercive diplomacy)	Санкції – частина стратегії примусу, що поєднує економічний тиск із дипломатією.	А. Джордж: <i>«Економічний примус – це використання обмежених санкцій для досягнення конкретних змін у поведінці, не вдаючись до повномасштабної війни»</i> [45, с. 78].	Вимагає точної комбінації тиску та переговорів, що рідко досягається.
Конструктивізм	Санкції – це не лише економічний інструмент, а й спосіб формування ідентичності та норм у міжнародних відносинах.	М. Фіннемор: <i>«Санкції створюють соціальні межі між 'прийнятною' та 'неприйнятною' поведінкою держав»</i> [42, с. 112].	Важко виміряти вплив на ідеологічні зміни.

Отже, реалізм (Hufbauer et al.) акцентує на ефективності санкцій як інструменту сили, але не враховує їхній довгостроковий вплив на цивільне населення. Лібералізм (Baldwin) доводить, що санкції через ООН мають більшу легітимність, але їх ухвалення часто блокується (напр., вето РФ). Coercive diplomacy (George) пояснює, чому санкції рідко досягають цілей без чіткої стратегії переговорів (напр., санкції проти Ірану до 2015 р.). Конструктивізм (Finnemore) показує, як санкції формують норми міжнародної поведінки (напр., ізоляція ПАР через апартеїд). Жоден підхід не є універсальним – їхнє поєднання дозволяє повніше зрозуміти ефективність санкцій.

Міжнародні санкції – це гнучкий інструмент впливу, який застосовується державами або міжнародними організаціями для досягнення зовнішньополітичних цілей, реагування на порушення міжнародного права, агресію, порушення прав людини або загрозу міжнародній безпеці. Підхід до застосування санкцій зазвичай включає:

1. Оцінку ситуації – через міжнародні інституції (ООН, ЄС, G7 тощо) аналізується загроза чи порушення.
2. Вибір типу санкцій – залежно від цілей, характеру порушення, об'єкта тиску та очікуваного ефекту.
3. Цільове спрямування – санкції можуть бути адресовані як державам, так і конкретним особам, компаніям чи галузям.
4. Механізм контролю – запроваджується моніторинг ефективності та дотримання санкційного режиму.
5. Гнучкість – санкції можуть посилюватися, скасовуватися або адаптуватися до зміненої ситуації.

У таблиці 1.3 наведена класифікація міжнародних санкцій. Класифікація міжнародних санкцій демонструє їхню гнучкість і різноплановість. Санкції можуть бути цільовими та системними, впливати на державу напряду або опосередковано, створюючи багатовекторний тиск. Ефективність значною

мірою залежить від координації між суб'єктами міжнародної політики та здатності забезпечити виконання запроваджених обмежень.

Таблиця 1.3

Класифікація міжнародних санкцій: типи та приклади [6; 10]

Тип санкцій	Характеристика	Приклад міжнародної практики
1. Економічні санкції	Обмеження на торгівлю, фінансові операції, інвестиції; замороження активів	Санкції США та ЄС проти Ірану: заборона на імпорту нафти, замороження рахунків банків
2. Дипломатичні санкції	Згорання дипломатичних відносин, заборона на участь у міжнародних форумах	Відсторонення Росії від ПАРЄ та G8 після анексії Криму
3. Індивідуальні санкції	Таргетовані обмеження проти фізичних або юридичних осіб (візові обмеження, арешт майна)	Санкційні списки ЄС та США проти російських олігархів і чиновників
4. Секторальні санкції	Обмеження щодо ключових секторів економіки (енергетика, оборона, фінанси)	Санкції ЄС проти РФ: обмеження на експорт технологій у нафтову галузь, заборона фінансування банків
5. Воєнні ембарго	Заборона на постачання зброї чи військових технологій	Ембарго ООН на постачання зброї до Північної Кореї
6. Культурно-освітні обмеження	Відмова у співпраці у сфері науки, культури, спорту	Відсторонення спортсменів з РФ від участі в Олімпіадах

Зазначимо що, дослідження ефективності міжнародних санкцій ґрунтується на комплексному поєднанні якісних та кількісних методів. Якісні методи дозволяють глибше зрозуміти політичні та соціальні наслідки санкцій, зокрема, використовується:

1) У дослідженні ефективності міжнародних санкцій метод case-study застосовується для поглибленого аналізу конкретних історичних прикладів, що дозволяє виявити унікальні причинно-наслідкові зв'язки, які неможливо охопити загально статистичними методами. Як зазначає Р. Пейп (R. Pape), «дослідження окремих випадків допомагають виявити причинно-наслідкові зв'язки, які неможливо побачити через статистичний аналіз» [65, с. 67].

У межах даної роботи будуть досліджені такі ключові випадки:

1. Санкції проти Південної Африки (апартеїд), випадок є класичним прикладом успішного застосування міжнародних санкцій для досягнення політичних змін. Ембарго ООН (1977–1994) та односторонні санкції західних країн суттєво підірвали економіку ПАР, що сприяло падінню режиму апартеїду. Особливість цього кейсу – поєднання економічного тиску з міжнародною ізоляцією, що призвело до внутрішньополітичних змін [59, с. 45]. Цей приклад цікавий тим, що демонструє, як довгострокові санкції можуть вплинути на соціальні та політичні структури держави.

2. Санкції проти Ірану (2006–2015), пов’язані з його ядерною програмою, є важливим прикладом таргетованих (цільових) санкцій, спрямованих на конкретні сектори економіки (нафтогазова промисловість, фінансова система). Вони ілюструють, як поєднання міжнародного тиску (резолюції ООН) та односторонніх заходів (санкції США та ЄС) може призвести до переговорів («ядерна угода» 2015 року). Проте цей випадок також показує обмеженість санкцій – їхній вплив на звичайне населення та адаптаційні механізми режиму [38, с. 92].

3. Санкції проти Росії (з 2014 року) є одним із наймасштабніших санкційних режимів у історії, що робить їх особливо цінними для аналізу. Вони включають:

- секторальні обмеження (енергетика, оборонний комплекс);
- індивідуальні санкції (проти олігархів та держпосадовців);
- фінансові обмеження (відключення від SWIFT, заморожування активів).

Цей випадок цікавий тим, що демонструє сучасні механізми ухилення від санкцій (наприклад, використання трейдингових компаній у третіх країнах) та їхній обмежений вплив на агресію РФ проти України [52, с. 15]. Водночас він дозволяє проаналізувати, як санкції впливають на глобальну економіку (наприклад, зростання цін на енергоносії).

2) Дискурс-аналіз у дослідженні міжнародних санкцій дозволяє виявити, як мовні практики політиків, ЗМІ та міжнародних інституцій формують норми міжнародної політики та впливають на ефективність санкцій. Як зазначає Ф.С.

Гансен (F. S. Hansen), «дискурс санкцій створює рамки для легітимації чи делегітимації примусових заходів» [49, с. 34]. У роботі будуть проаналізовані такі ключові дискурсивні моменти:

- заява Барака Обами (18.03.2014): «США та їхні союзники не визнають спроб силою перекроїти кордони в Європі» [79]. Ця заява заклала основу для перших санкцій ЄС та США, акцентуючись на порушенні міжнародного права;

- резолюція ООН ГА/68/262 (27.03.2014): «Підтримка територіальної цілісності України» – показала розкол у міжнародній спільноті (100 «за», 11 «проти», 58 «утрималися») [73];

- промова Володимира Зеленського в ООН (23.02.2022): «Це не спецоперація, а війна, яка загрожує глобальній безпеці» – сприяла мобілізації підтримки санкцій.

- заява Урсули фон дер Ляєн (25.02.2022): «Санкції ЄС будуть найжорсткішими в історії» – підкреслювала нормативну перевагу ЄС як «захисника правил». Ці заяви сформували нормативний тиск на РФ, але також виявили слабкість ООН (вето РФ у Раді Безпеки);

- The Economist (2022): «Санкції проти РФ – це тест на життєздатність західного порядку» – акцент на колективній відповідальності;

- RT (2022): «Санкції – це економічна війна Заходу» – спроба делегітимації через образ «подвійних стандартів». Ці нарративи показують, як медіа використовуються для мобілізації суспільної підтримки чи опору санкціям.

Дискурс-аналіз виявляє:

1. Легітимація санкцій залежить від мовних стратегій (посилання на право, безпеку, мораль).

2. Ключові моменти (анексія Криму, 2022 рік) – точки «дискурсивного розриву», де формувались нові норми.

3. Конфлікт нарративів (Захід vs РФ) впливає на довгострокову ефективність санкцій.

Кількісні методи дозволяють виміряти економічний вплив санкцій за допомогою:

- економетричного моделювання, що дозволяє оцінити втрати ВВП, торгівлі чи інвестицій під санкціями. Д. Еріксон (D. Erikson) доводить, що «статистичні моделі допомагають відокремити ефект санкцій від інших економічних факторів» [38, с. 89];
- аналізу соціальних індикаторів (рівень бідності, міграція), який показує побічні наслідки санкцій для населення [77, с. 112].

Дослідження спирається на систематичний аналіз джерел:

- офіційні документи ООН (резолюції Ради Безпеки, звіти санкційних комітетів) – для аналізу правових підстав та механізмів реалізації санкцій [74].
- санкційні списки ЄС та США – для вивчення цільових об'єктів та динаміки санкційної політики [31].
- наукові публікації (зокрема, G. Hufbauer, J. Schott, K. Elliott) – для теоретичного аналізу ефективності санкцій [52].
- експертні звіти (наприклад, Міжнародної кризової групи) – для оцінки практичних наслідків санкцій у конкретних регіонах [53].

Таким чином, здійснено систематизацію основних теоретичних підходів до аналізу міжнародних санкцій, які охоплюють як традиційні школи міжнародних відносин (реалізм, лібералізм), так і сучасні напрями дослідження, зокрема конструктивізм і теорію економічного примусу. Кожен з підходів висвітлює окремі аспекти сутності та функціонування санкцій як інструменту глобальної політики: від застосування їх як елементу силового тиску до вивчення їхнього впливу через призму норм, інституцій та соціального контексту.

Водночас проведено розмежування між суміжними категоріями – санкції, контрзаходи, ембарго, обмежувальні заходи – що дозволяє уникнути термінологічної плутанини в подальшому аналізі. Представлена класифікація санкцій дозволяє окреслити широке поле їх застосування та зробити висновок

про адаптивність і гнучкість даного механізму в умовах сучасних міжнародних викликів.

Обрана методологічна основа дослідження спирається на міждисциплінарний підхід, поєднуючи методи аналізу нормативно-правових актів, порівняльний аналіз практики застосування санкцій, а також кейс-стаді конкретних країн і ситуацій. Такий підхід дозволяє комплексно дослідити ефективність міжнародних санкцій, виявити ключові фактори їх результативності та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо їх удосконалення як механізму впливу в системі міжнародних відносин.

Для глибшого розуміння сучасного стану наукової розробки проблеми та вивчення основних джерел, що лягли в основу дослідження, доцільно перейти до аналізу джерельної бази та наукової літератури, присвяченої феномену міжнародних санкцій.

1.2. Джерельна база та стан наукової розробки проблеми

Успішне дослідження ефективності міжнародних санкцій як інструменту глобальної політики вимагає ґрунтовного аналізу джерельної бази та стану наукової розробки теми. Окрім правових документів міжнародного рівня, значну роль у дослідженні відіграють звіти аналітичних центрів, статистичні дані про наслідки санкцій для конкретних країн та галузей, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розкривають методологічні підходи до оцінки ефективності та правової легітимності санкцій.

Одним із ключових джерел міжнародного права, що визначає підстави та механізми застосування міжнародних санкцій, є Статут Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до статті 41 Статуту, Рада Безпеки ООН має право вирішувати, які заходи, не пов'язані із застосуванням збройної сили, можуть бути використані для підтримання або відновлення міжнародного миру й безпеки. Зокрема, йдеться про «перерву економічних відносин, комунікацій, а також розрив дипломатичних зносин» [22, с. 112].

У свою чергу, стаття 42 дозволяє Раді Безпеки, якщо заходи, передбачені у статті 41, виявляються недостатніми, вдатися до дій із застосуванням повітряних, морських або сухопутних сил [22, с. 113]. Таким чином, Статут ООН закріплює санкції як мирний, пріоритетний інструмент впливу до моменту необхідності збройного втручання.

Згідно з статтею 41, Рада Безпеки ООН має повноваження вживати заходів, «не пов'язаних із використанням збройної сили», включаючи:

- економічні санкції (повне або часткове ембарго);
- дипломатичну ізоляцію (розрив відносин);
- припинення транспортного сполучення.

Як зазначає К. Томмшет (С. Tomuschat), «Стаття 41 слугує юридичним підґрунтям для легалізації колективних санкцій, але її формулювання залишають простір для інтерпретацій» [70, с. 134]. Наприклад, питання про те, чи можуть односторонні санкції окремих держав вважатися легітимними без мандату ООН, залишається дискусійним [33, с. 56].

Стаття 42 передбачає використання збройної сили як крайній засіб, якщо санкції виявляються неефективними. Проте, на думку Г. Кельсена (H. Kelsen), ця норма практично не застосовується через ризик ескалації конфліктів: «Після 1945 року жодна операція під егідою ст. 42 не була проведена у чистому вигляді» [58, с. 78].

Науковець М. Едвардс відзначає, що санкції в рамках Статуту ООН мають подвійне призначення: забезпечити дотримання міжнародного права та попередити ескалацію конфліктів [37, с. 67]. Він підкреслює, що легітимність санкцій визначається не лише їх формальним запровадженням, але й відповідністю принципам пропорційності та міжнародної солідарності.

Важливим міжнародним документом, що відіграв значну роль у формуванні сучасного розуміння політики обмежувальних заходів, є Гельсінський заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975). Документ визначає принципи непорушності кордонів, невтручання у внутрішні справи держав, поваги до прав людини, що стали основою для

подальших міжнародних санкцій у разі порушення вказаних норм. Саме ці принципи сьогодні є аргументом у санкційній політиці проти держав, що вдаються до збройної агресії або масових порушень прав людини.

На думку Дж. Бруннера, Гельсінський акт не передбачає прямих санкційних механізмів, однак створює правову та моральну основу для міжнародного тиску на держави, які порушують задекларовані принципи [30, с. 150].

Серед інших міжнародно-правових документів, що мають значення для санкційної політики, варто також виділити:

- Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, які, хоча й не мають обов'язкової сили, часто містять політичні заклики до запровадження санкцій;
- Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948), порушення якої нерідко стає підставою для ініціювання санкцій;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) – його порушення також може бути використане як аргумент для застосування індивідуальних чи секторальних обмежень.
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998) Стаття 13(b) дозволяє Раді Безпеки ООН передавати справи до МКС, що може супроводжуватися санкціями. Наприклад, резолюція 1593 (2005) щодо Судану поєднувала санкції з кримінальним переслідуванням [75].
- Гельсінський заключний акт (1975). Укладенням цього документа було закріплено принцип нерушимості кордонів (Секція III), який став правовим підґрунтям для санкцій у відповідь на анексію Криму у 2014 році. Дж. Гарретт (J. Garrett) наголошує, що «порушення принципів Акту створює прецедент для колективного примусу» [44, с. 92].

Отже, можна зазначити, що міжнародні правові акти формують як загальні принципи, так і безпосередні механізми санкційної політики, надаючи їй правову легітимність у системі глобального управління.

Окрім універсальних міжнародних документів, таких як Статут ООН чи Гельсінський заключний акт, важливу роль у формуванні та реалізації

санкційної політики відіграють регіональні та національні правові джерела. Їх аналіз дозволяє простежити, як міжнародно-правові норми адаптуються в рамках внутрішньої правової системи окремих держав і міждержавних об'єднань.

Резолюції Ради Безпеки ООН є ключовим інструментом глобального санкційного механізму. Вони приймаються відповідно до глави VII Статуту ООН і мають обов'язкову силу для всіх держав-членів. Прикладами таких рішень є:

- Резолюції проти Ірану (наприклад, № 1737 (2006), № 1929 (2010)), які передбачали заборону на експорт зброї, замороження активів і обмеження ядерної програми;
- санкції проти КНДР – зокрема, резолюція № 2397 (2017) обмежила постачання нафтопродуктів та транспортні перевезення [73, с. 203];
- Резолюція № 2374 (2017) щодо Малі, яка передбачає індивідуальні санкції проти осіб, що підривають мирний процес;
- Резолюція № 2532 (2020), яка закликала до глобального припинення вогню в умовах пандемії COVID-19 і торкалася аспектів обмежувальних заходів.

Санкції проти Російської Федерації після анексії Криму не були запроваджені Радою Безпеки через вето Росії, проте багато держав і регіональних організацій ввели унілатеральні або коаліційні санкції на основі національного або регіонального законодавства.

У системі ЄС санкційна політика оформлюється через:

- Рішення Ради ЄС у межах спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP);
- Регламенти Європейської Комісії, які мають безпосередню юридичну дію у всіх країнах-членах ЄС.

Наприклад:

– Рішення Ради (CFSP) 2014/145/CFSP від 17 березня 2014 року ввело обмежувальні заходи у зв'язку з діями, що підривають територіальну цілісність України;

– Регламент (ЄС) № 833/2014 встановив секторальні санкції проти РФ у сферах енергетики, оборони, фінансів [64, с. 75].

Згідно з позицією С. Портеллі, санкційна політика ЄС «є проявом ціннісного підходу до зовнішньої політики, де пріоритетними є права людини та міжнародний правопорядок» [66, с. 98].

Багато держав мають власне правове підґрунтя для застосування санкцій. Найактивнішими серед них є США, Велика Британія та Канада. Основним законодавчим актом в США є International Emergency Economic Powers Act (ІЕЕРА, 1977). Санкції реалізуються через укази президента (Executive Orders), рішення Міністерства фінансів (OFAC). Наприклад, Executive Order 13660 (2014) став базою для санкцій проти РФ після анексії Криму.

У Великій Британії після Brexit діє Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018, що забезпечує правову основу для автономної санкційної політики, включаючи санкції проти РФ у 2022–2024 роках.

У Канаді діє закон про спеціальні економічні заходи (Special Economic Measures Act) дозволяє вводити санкції проти іноземних держав у відповідь на міжнародні кризи та порушення прав людини.

Усі ці акти визначають не лише механізм введення обмежень, а й забезпечують правовий захист від можливих зловживань (процедура виключення з санкційного списку, апеляційні механізми тощо).

Дослідження міжнародних санкцій як форми впливу в міжнародних відносинах має глибоке теоретичне підґрунтя в зарубіжній науці та поступово розвивається в українському академічному дискурсі. У наукових працях розглядаються як нормативно-правові, так і прикладні аспекти санкцій – їх ефективність, етична легітимність, політичні цілі та довгострокові наслідки.

У західній академічній традиції сформовано кілька основних напрямів вивчення санкцій, які наведено у табл.1.4.

Таблиця 1.4

Теоретичне підґрунтя в зарубіжній науці [52; 35; 29; 62]

Напрямок	Ключові питання	Автори / джерела
Економічна ефективність санкцій	Чи призводять санкції до зміни політики? Який вплив на економіку цільової країни?	Hufbauer, Schott, Elliott, Oegg – <i>Economic Sanctions Reconsidered</i> [52, с. 56–59]
Політичні наслідки та дипломатичні реакції	Чи змінюють с поведінку еліт? Як реагують союзники/опоненти?	продовження таблиці 1.4 <i>The Sanctions Gap</i> [52, с. 11–13]
Роль міжнародних інституцій	Санкції як засіб колективної дії, їхня легітимність та сприйняття	Lisa Martin – <i>Coercive Cooperation</i> [35, с. 88]
Соціальні та етичні виміри санкцій	Гуманітарні наслідки, колективна відповідальність, «етика покарання»	Thomas Biersteker, Sue Eckert – <i>Targeted Sanctions: The Impacts and Effectiveness</i> [62, с. 41]; Erika Moret – дослідження санкцій у сфері прав людини [29, с. 63–65]

Drezner стверджує, що «ефективність санкцій не можна оцінювати виключно за зміною політики держави-об'єкта; важливо враховувати контекст, коаліції та символічний ефект» [36, с. 17].

Методологія зарубіжних досліджень часто базується на кількісному аналізі кейсів, компаративних дослідженнях та теоретичних моделях з міжнародних відносин (realism, liberalism, constructivism).

В Україні санкційна тематика розвивається переважно після 2014 року у зв'язку з російською агресією. Основна увага приділяється:

- правовим аспектам санкцій (національні акти, відповідність міжнародному праву);
- політичним механізмам реалізації санкцій;
- впливу міжнародних обмежень на Російську Федерацію та українську економіку.

Серед українських дослідників варто відзначити: А. Гуменюк, яка аналізує санкції у контексті системи міжнародної безпеки та принципів

міжнародного права [6, с. 29–31]. І. Задорожня, яка досліджує правові колізії між санкціями та міжнародними торговими нормами [10, с. 44]. С. Горову, яка порушує питання гуманітарного впливу санкцій на цивільне населення [4, с. 50]. Центр «Нова Європа», який публікує аналітику щодо санкційної політики ЄС.

Наукова розробка санкційної проблематики є багатовекторною. У зарубіжній літературі чітко окреслені методологічні підходи – від економічного аналізу до етичної оцінки. Українські автори адаптують ці підходи до власного контексту, зосереджуючись на захисті національних інтересів та правовому обґрунтуванні санкцій. Систематизація цих джерел створює методологічне підґрунтя для подальшого дослідження міжнародно-правової природи санкцій як інструменту впливу в сучасному світі.

Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, тематика санкцій зайняла центральне місце в українському академічному і практико-аналітичному дискурсі. Українські дослідження дедалі частіше демонструють міждисциплінарний підхід, що поєднує правову, міжнародно-політичну, економічну, безпекову та інформаційну складові.

Таблиця 1.5

Ключові риси сучасного українського наукового аналізу санкцій [5]

Ознака	Зміст	Приклади
Міждисциплінарність	Поєднання міжнародного права, політології, економіки, безпеки	Аналітика НІСД, Центру Разумкова, «Нова Європа»
Фокус на Росії як об'єкті санкцій	Вивчення ефективності, правової обґрунтованості, стратегії тиску	Дослідження щодо санкцій ЄС/США проти РФ, кейси: SWIFT, енергетика
Поглиблений правовий аналіз	Конституційна відповідність, реалізація міжнародних норм, процедурні аспекти	Праці Задорожної І., Наулко В., юристів МЗС
Оцінка ефективності	Огляд секторальних, індивідуальних санкцій, оцінка їх впливу на економіку РФ	Публікації Kyiv School of Economics, Dragon Capital
Адвокаційний вектор	Наукові дослідження як основа публічної дипломатії	Звіти Ukrainian Sanctions Tracker, «Інтерньюз-Україна», Bihus.Info

DiXi Group проводить регулярний моніторинг та аналіз санкцій у сфері енергетики. Зокрема, їхній звіт «Енергетичні санкції проти росії: моніторинг ефективності» аналізує вплив санкцій на економіку РФ та енергетичну безпеку [81].

Юрій Михайленко у статті «Економічна ситуація в Росії та її вплив на можливість припинення війни проти України» розглядає економічні проблеми РФ та їхній вплив на внутрішню ситуацію в країні [13].

Юридична газета опублікувала матеріал «Санкційні питання в Україні: ефективні інструменти 2024 року», який аналізує дію Закону України «Про санкції» та необхідність його адаптації до сучасних реалій [19].

У статті «Санкції РНБО: хто та як забезпечує їх виконання?» розглядає механізми реалізації санкційних рішень РНБО та роль державних органів у цьому процесі [18].

Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) у публікації «Як зробити антиросійські санкції ефективнішими» аналізує прогалини у санкційній політиці та пропонує шляхи підвищення її ефективності через міжнародну співпрацю [25].

І. В. Яковюк у статті «Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: історія питання» досліджує механізми узгодження зовнішніх політик держав-членів ЄС та роль міжпарламентських груп у цьому процесі [26].

Державна служба фінансового моніторингу України у тижневому методологічному збірнику аналізує методи обходу санкцій у сфері криптоактивів та пропонує стратегії для їх виявлення та протидії [11].

Сучасна українська санкційна доктрина демонструє високий рівень адаптації до реалій міжнародної політики та безпеки. Міждисциплінарність, орієнтація на конкретні виклики, інтеграція в європейську правову традицію та активна адвокація на міжнародному рівні дозволяють українській науці зробити

вагомий внесок у формування санкційної політики як інструменту захисту національного суверенітету.

1.3. Правове регулювання санкцій як інструменту міжнародної політики

Міжнародне право передбачає застосування санкцій у чітко визначених межах – відповідно до Статуту ООН, міжнародних договорів та рішень міжнародних організацій. Водночас держави та наднаціональні об'єднання (зокрема, Європейський Союз, США, Велика Британія) розробляють і впроваджують власні правові механізми санкційної політики, формуючи комплексну систему санкційного регулювання. У цьому контексті важливо дослідити, яким чином формуються правові підстави для введення санкцій, як забезпечується їхня відповідність міжнародному праву, та які правові виклики виникають у процесі реалізації санкційного тиску. Схематично ієрархію правового регулювання санкцій як інструменту міжнародної політики зображено на рис.1.2.

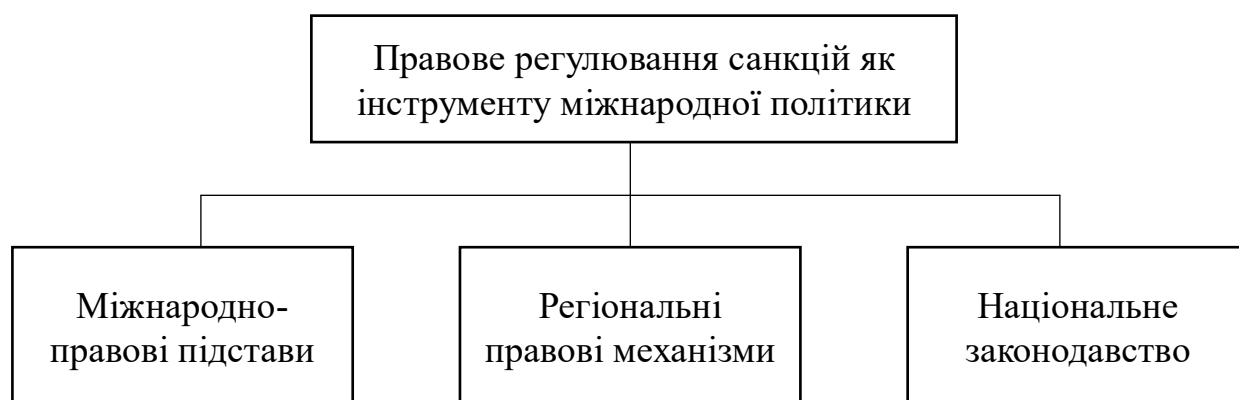

Рис.1.2. Правове регулювання санкцій як інструменту міжнародної політики [20]

Санкції як засіб примусу та стримування у міжнародному праві спираються на чітке правове регулювання, яке передусім базується на положеннях Статуту ООН, зокрема статтях 39-42 глави VII. Рада Безпеки ООН

має виняткову компетенцію визначати загрозу міжнародному миру та безпеці, і ухвалювати рішення про застосування санкцій – як економічних, так і військових.

Окрім Статуту ООН, важливими джерелами санкційної політики є міжнародні договори, конвенції та хартії, які формують рамки допустимості застосування обмежувальних заходів і встановлюють загальні принципи співіснування держав. У цьому контексті особливу роль відіграють Гельсінський заключний акт 1975 року, Женевські конвенції, а також інші документи гуманітарного права.

Практика застосування санкцій набуває конкретного виміру у резолюціях Ради Безпеки ООН щодо конкретних країн, таких як Іран, Північна Корея або Російська Федерація. Ці випадки демонструють, як міжнародне право реалізує санкційний механізм для захисту миру, запобігання агресії чи порушень прав людини. У табл.1.6 розглянемо міжнародно-правові підстави застосування санкцій.

Таблиця 1.6

Міжнародно-правові підстави застосування санкцій [6; 20]

№	Джерело/акт	Зміст і значення	Приклади застосування
1	Статут ООН (ст. 39–42)	Передбачає повноваження РБ ООН у визначенні загроз миру та застосуванні заходів, не пов'язаних із силою.	Санкції проти Іраку (1990), Півн. Кореї (2006)
2	Гельсінський заключний акт	Встановлює принципи мирного співіснування, невтручання, дотримання прав людини.	Аргумент для санкцій через порушення прав
3	Женевські конвенції	Забороняють порушення гуманітарного права у збройних конфліктах.	Санкції проти РФ за агресію проти України
4	Резолюції РБ ООН	Конкретизують санкції проти держав або осіб за загрози миру, тероризм, ядерні випробування тощо.	Іран (1737, 1929), Півн. Корея (1718), РФ (2022)

Також, у сучасній міжнародній практиці ключову роль у запровадженні санкцій відіграють не лише глобальні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй, а й регіональні утворення та окремі держави. Вони

формують власні правові підходи до санкційної політики, які залежать від їхніх зовнішньополітичних пріоритетів, законодавчої системи та рівня інтеграції у світову економіку.

Серед найбільш впливових акторів у сфері санкційної політики виокремлюють Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та Велику Британію. Кожен із них має унікальний механізм прийняття рішень, нормативно-правову базу, а також інституційні структури, відповідальні за контроль та моніторинг санкцій.

ЄС діє через систему нормативних актів – рішення Ради ЄС, регламенти, директиви, які мають обов’язкову силу на території всіх країн-членів. Санкції можуть бути персональними (проти фізичних і юридичних осіб), секторальними, або спрямованими проти конкретних держав [39].

США реалізують санкційну політику через систему OFAC (Office of Foreign Assets Control) – підрозділ Міністерства фінансів, який адмініструє санкційні списки та контролює дотримання санкційного режиму. Основними нормативними актами є, зокрема, CAATSA (Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act), а також інші закони й укази президента [71].

Таблиця 1.7

Основні регіональні правові механізми санкційної політики [21; 22]

Суб’єкт	Правова база	Орган, що приймає рішення	Типи санкцій	Приклад застосування
Європейський Союз	Рішення Ради ЄС, Регламенти ЄС, Директиви	Рада ЄС	Персональні, секторальні, дипломатичні	Санкції проти РФ після анексії Криму (2014), Регламент № 833/2014
США	CAATSA, ІЕЕРА, Закони Конгресу, Виконавчі укази Президента	Міністерство фінансів (OFAC)	Індивідуальні, економічні, фінансові	Санкції проти Ірану, КНДР, РФ; список SDN
Велика Британія	Sanctions and Anti-Money Laundering Act	Міністерство закордонних справ	Персональні, глобальні, тематичні	Санкції проти російських олігархів і

	2018			компаній після 2022 року
--	------	--	--	-----------------------------

Велика Британія після виходу з ЄС сформувала автономну санкційну політику, що базується на Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018, який дозволяє уряду впроваджувати санкції незалежно від зовнішньої юрисдикції, включаючи санкції за порушення прав людини, тероризм або агресію [72].

Після початку збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році наша держава зіткнулася з необхідністю оперативного реагування на зовнішні загрози, зокрема через впровадження інструментів економічного, політичного та інформаційного впливу. Одним із таких інструментів стали спеціальні обмежувальні заходи (санкції), які були законодавчо врегульовані на національному рівні [8].

Ключовим нормативно-правовим актом, який визначає правову природу, підстави, види та процедуру застосування санкцій в Україні, є Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII [15]. Закон передбачає перелік можливих санкцій, механізм їх ініціювання та застосування, а також визначає суб'єкти, що мають право подання відповідних пропозицій.

Центральну роль у реалізації санкційної політики в Україні відіграє Рада національної безпеки і оборони України (РНБО). Саме цей орган, відповідно до Закону, формує пропозиції щодо введення санкцій, які затверджуються указом Президента України. У разі санкцій, які потребують внесення змін до законодавства або торкаються міжнародних зобов'язань, рішення погоджуються з Верховною Радою України [14].

Окрему увагу українське законодавство приділяє узгодженню санкцій з міжнародними ініціативами, зокрема тими, що застосовуються ЄС, США, Великою Британією. Закон прямо передбачає можливість впровадження санкцій у відповідь на заклики міжнародних організацій або партнерських держав, що забезпечує синхронізацію дій України з глобальними санкційними режимами. Цілком очевидно, що багато національних та міжнародних

документів використовують терміни «санкції», «обмежувальні заходи», «ембарго», «контрзаходи» без чіткого нормативного розмежування.

Таблиця 1.8

Основні елементи національного санкційного механізму України [14; 15]

Елемент	Опис	Нормативна база / джерело
Законодавча основа	Закон України «Про санкції» (2014 р.) встановлює перелік санкцій, механізм їх запровадження, суб'єктів ініціювання	Закон України від 14.08.2014 №1644-VII [15]
Орган, що приймає рішення	РНБО розглядає пропозиції, Президент вводить їх у дію указом	Ст. 5–7 Закону «Про санкції»
Суб'єкти ініціювання	Верховна Рада, Кабінет Міністрів, СБУ, НБУ, Президент України, Генпрокуратура, тощо	Ст. 5 Закону «Про санкції»
Механізм реалізації	Санкції вводяться після рішення РНБО та указу Президента; в окремих випадках — із подальшим затвердженням Верховною Радою	Ст. 5–6 Закону
Типи санкцій	Арешт активів, заборона в'їзду, блокування ресурсів, заборона на здійснення певних дій або операцій, припинення культурних/наукових зв'язків тощо	Ст. 4 Закону
Узгодження з міжнародними режимами	Закон дозволяє впровадження санкцій відповідно до рішень міжнародних організацій або за ініціативою іноземних держав	Ст. 1, Ст. 3 Закону

Це створює ризики правової невизначеності, коли, наприклад, неясно, чи є конкретний захід економічною санкцією, контрзаходом у рамках відповідальності держав, чи одностороннім торговельним обмеженням. Приміром, у законодавстві США термін «*secondary sanctions*» (вторинні санкції) часто застосовується до осіб, що не є резидентами США, але співпрацюють з підсанкційними суб'єктами. Це викликає правову дискусію щодо юрисдикції США у міжнародному праві [46].

Запровадження санкцій, особливо всеохоплюючих (наприклад, торговельних або фінансових), може мати негативний вплив на цивільне населення країни-адресата. Це ставить під питання їх відповідність

міжнародному гуманітарному праву (МГП) та міжнародним стандартам прав людини. Як приклад, санкції ООН проти Іраку в 1990-х роках спричинили серйозну гуманітарну кризу. За оцінками ЮНІСЕФ, унаслідок браку медикаментів і їжі загинули сотні тисяч дітей [43].

На відміну від санкцій, ухвалених Радою Безпеки ООН, односторонні санкції, введені окремими державами чи регіональними блоками, викликають суперечки щодо своєї легітимності та відповідності міжнародному праву.

Позиція ООН: У низці резолюцій Генеральна Асамблея ООН засуджує односторонні санкції як несумісні з міжнародним правом, якщо вони мають екстериторіальний характер чи порушують принцип невтручання у внутрішні справи.

Позиція країн: Росія, Китай, Куба, Іран та інші держави регулярно виступають на міжнародних форумах проти односторонніх санкцій, аргументуючи їх порушенням суверенітету.

Позиція правозахисних НУО: Amnesty International та Human Rights Watch неодноразово наголошували на ризиках для прав людини, пов'язаних із непропорційними обмеженнями.

Отже, попри ефективність санкцій як інструменту політичного тиску, їх легальність, пропорційність і гуманітарні наслідки залишаються предметом жвавих дискусій. Це вимагає створення більш прозорих, контрольованих і узгоджених механізмів як на рівні ООН, так і в межах національних режимів.

У результаті аналізу правового регулювання санкцій як інструменту міжнародної політики можна зробити такі узагальнення:

По-перше, міжнародна санкційна політика ґрунтується на комплексі джерел: нормах Статуту ООН, рішеннях Ради Безпеки, положеннях міжнародних договорів та прецедентах застосування санкцій. Водночас спостерігається тенденція до розширення санкційної практики поза межами мандату ООН – через регіональні механізми (ЄС, США, Велика Британія) та національне законодавство.

По-друге, ключові регіональні актори – Європейський Союз, США та Велика Британія – сформували власні системи санкційного регулювання, які є доволі автономними, однак часто координуються між собою та з міжнародною правовою системою.

По-третє, Україна активно розвиває національну санкційну політику після 2014 року, зокрема завдяки прийняттю Закону України «Про санкції» та рішень РНБО. При цьому держава прагне гармонізувати санкційні механізми з міжнародними та регіональними ініціативами.

По-четверте, ефективність санкційної політики як правового інструменту міжнародного тиску залежить не лише від наявності законодавчої бази, а й від рівня її правової визначеності, процедурних гарантій та дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

По-п'яте, незважаючи на широке застосування санкцій, залишається чимало правових викликів і колізій: від розмитості термінів до суперечок щодо легітимності односторонніх обмежень. Це вимагає подальшої міжнародної кодифікації санкційної практики та зміцнення правової основи її застосування.

Висновки до розділу 1

Аналіз основних наукових підходів дав змогу окреслити міждисциплінарний характер тематики, що поєднує правові, політичні, економічні та етичні аспекти. Визначено релевантні методи дослідження, зокрема порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-аналітичний та контент-аналіз.

Особливу увагу в розділі приділено джерельній базі, яка охоплює нормативні міжнародні акти, резолюції та рішення органів ООН, документи регіональних об'єднань (ЄС, США, Велика Британія), а також національні законодавства. Окремо проаналізовано сучасні підходи в зарубіжній науці, зокрема у працях Hufbauer, Drezner, Martin, Biersteker, Moret, які дають змогу краще зрозуміти ефективність, політичні наслідки й дилеми санкційного впливу. У контексті української наукової думки акцент зроблено на правових аспектах санкцій, їхньому зв'язку з безпековою політикою та гармонізацією із міжнародним правом.

Також здійснено систематизацію правових механізмів застосування санкцій на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Увагу зосереджено на нормативній основі (Статут ООН, міжнародні договори, регламенти ЄС, законодавство США, Велика Британія), процедурних підставах, повноваженнях органів, а також на прикладах застосування санкцій у сучасній практиці. Аналіз виявив низку правових викликів, зокрема правову невизначеність окремих механізмів, відсутність єдиних міжнародних стандартів і критику односторонніх обмежень.

Таким чином, перший розділ створює теоретичний фундамент для подальшого поглибленого аналізу санкційної політики в сучасному міжнародному правовому та політичному контексті, а також для вивчення практичного аспекту застосування санкцій – як з боку ініціаторів, так і щодо держав-об'єктів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

2.1. Політико-правовий механізм ООН з реалізації міжнародних санкцій

Організація Об'єднаних Націй відіграє провідну роль у формуванні та реалізації глобальної санкційної політики. Саме в межах ООН закладено фундаментальні міжнародно-правові механізми, які визначають підстави, порядок та інструменти запровадження санкцій. Рада Безпеки ООН, згідно зі Статутом (статті 39–42) [22], має унікальну компетенцію ухвалювати рішення, обов'язкові для всіх держав-членів, що робить її центральним органом у сфері санкційної політики.

Однак на практиці реалізація санкцій ООН стикається з низкою викликів: політизація процесу ухвалення рішень, блокування ініціатив постійними членами Ради Безпеки, проблеми контролю та ефективності санкцій. Попри це, санкційні режими ООН проти Іраку, Лівії, Ірану, Північної Кореї чи Російської Федерації стали знаковими прикладами глобальної реакції на загрози міжнародному миру та безпеці.

Проблема застосування санкцій як інструменту колективної безпеки заслуговує на особливу увагу серед науковців, адже вона поєднує правові, політичні й практичні аспекти міжнародних відносин. Санкції набувають особливої актуальності в сучасному політичному контексті, де все частіше замість військової загрози використовуються правові обмеження як засіб стримування агресії або порушення норм міжнародного права.

Санкції як інструмент реалізації глави VII Статуту ООН [22] мають фундаментальне значення в системі підтримання міжнародного миру та безпеки. Згідно зі статтею 39, Рада Безпеки визначає загрозу миру чи акт агресії, після чого може ухвалити заходи відповідно до статей 41–42, які включають невоєнні санкції й, у разі необхідності, застосування сили [61].

У науковому дискурсі Елію Лаутерпахт описує такі рішення як «квазіюрідичні» (quasi-judicial), оскільки вони формулюються у юридичній мові й базуються на аналізі фактів і норм, але ухвалюються непрозоро і не у межах судової процедури. Пелле та Мирон доповнюють, що Рада Безпеки часто кваліфікує ситуації як загрозу миру, – «таку серйозну, що відповідає порушенню міжнародного права». З точки зору ганс Кельзена, санкції слугують формою «вимушуваних заходів» (reprisals), а у важких випадках – формою війни, але виконуються централізовано Радою Безпеки, не окремими державами [58].

Таким чином, санкції у контексті глави VII – це не просто реакція на агресію, а складний юридично-політичний механізм впливу, що має забезпечити дотримання міжнародного порядку безпосередньо через орган ООН.

У системі колективної безпеки, закріпленій у Статуті ООН, санкції займають проміжне місце між мирними засобами врегулювання (глава VI) та застосуванням сили (глава VII, ст. 42), а саме:

1. Засоби мирного врегулювання (переговори, посередництво, арбітраж, судові процедури) передбачають добровільну участь сторін конфлікту. Їхня ефективність залежить від політичної волі суб'єктів міжнародного права. Вони не містять примусу, а спрямовані на пошук консенсусу. Як зазначає Л. Дамрош, мирне врегулювання – це «спосіб уникнути ескалації, заснований на взаємній згоді, а не тиску» [32, р. 237].

2. Санкції у свою чергу є обов'язковими заходами, ухваленими Радою Безпеки відповідно до ст. 41 Статуту ООН. Вони містять елемент примусу, проте не пов'язані з прямим застосуванням сили. Їхня перевага – гнучкість та можливість поєднувати економічні, фінансові, дипломатичні інструменти. Т. Бірстекер визначає санкції як «компроміс між діалогом і війною, коли метою є примусити до зміни політики без використання збройної сили» [29, р. 14].

3. Військові операції (ст. 42 Статуту ООН) є крайньою формою втручання. Вони передбачають колективне застосування сили проти держави-агресора, якщо мирні засоби і санкції виявилися неефективними. На відміну від

санкцій, такі дії завжди пов'язані з людськими жертвами, високими витратами та ризиками для міжнародної стабільності. Як зазначає М. Гленон, застосування сили завжди «підриває саму ідею невтручання, яка лежить в основі міжнародної системи» [47, р. 58].

Санкції, що закріплені у статті 41 Статуту ООН, займають особливе місце у системі заходів міжнародного впливу. Вони застосовуються у випадках, коли Рада Безпеки визначає наявність загрози миру чи акту агресії, але не вдається до застосування воєнної сили. На відміну від мирних засобів врегулювання спорів (переговори, медіація, арбітраж), санкції є примусовими заходами, обов'язковими для всіх держав-членів ООН. У свою чергу, на відміну від збройних операцій (ст. 42 Статуту), вони передбачають ненасильницькі інструменти впливу – економічні, дипломатичні, фінансові обмеження.

Таким чином, санкції виконують роль проміжного механізму: вони суворіші за суто дипломатичні інструменти, проте м'якші за військове втручання. Це дозволяє державам-учасникам ООН зберігати баланс між забезпеченням міжнародної безпеки та дотриманням принципу невтручання у внутрішні справи. Узагальнено відмінності подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняння санкцій з іншими заходами впливу ООН [22]

Критерій	Мирні засоби врегулювання (гл. VI)	Санкції (ст. 41)	Збройні операції (ст. 42)
Характер впливу	Дипломатичний, переговорний	Примусовий, економічний і політичний	Воєнний, силовий
Обов'язковість	Рекомендаційний	Обов'язковий для членів ООН	Обов'язковий
Рівень тиску	Низький	Середній	Високий
Ризик ескалації	Мінімальний	Помірний	Максимальний
Приклади	Переговори щодо Кіпру, Судану	Санкції проти Ірану, КНДР, РФ	Операція в Кореї (1950–1953), Лівія

Отже, як видно на рис. 2.1, санкції посідають проміжне місце між мирними методами і воєнною силою. Це робить їх універсальним та відносно

гнучким інструментом підтримання міжнародної безпеки, який дозволяє реагувати на кризові ситуації без негайної ескалації до війни.

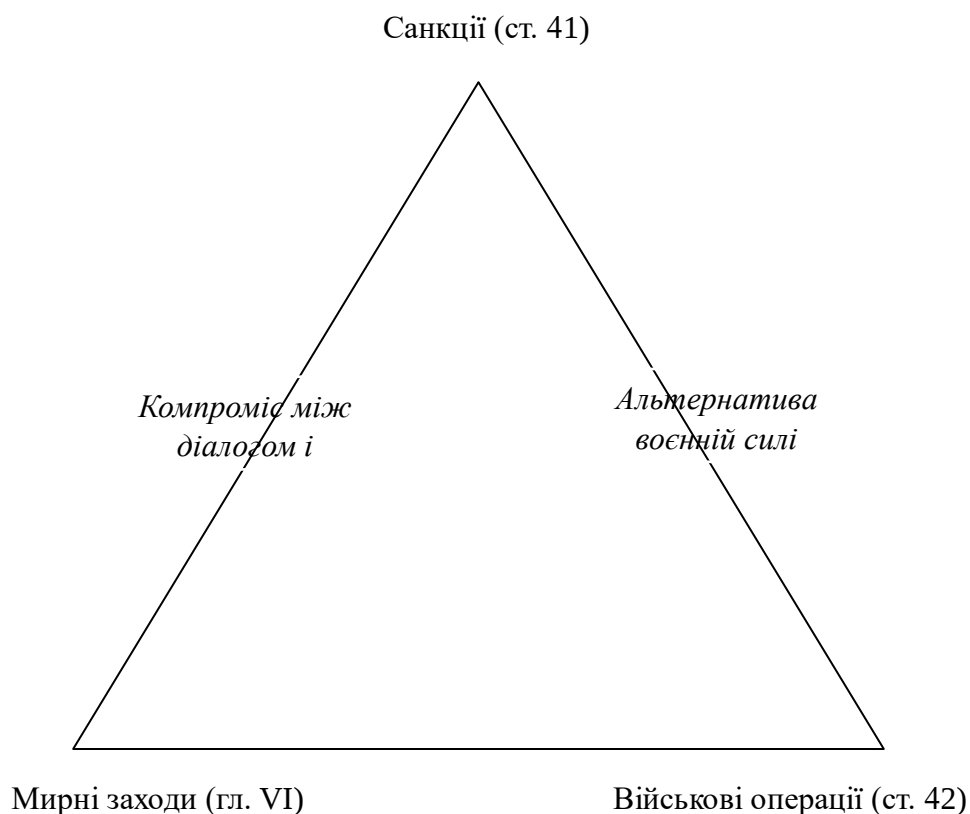

Рис. 2.1. Місце санкцій у системі заходів ООН [22]

Однією з найважливіших особливостей досліджуваного об'єкта є складність і водночас унікальність процедури ухвалення санкцій Радою Безпеки ООН. Вона ґрунтується на положеннях глави VII Статуту ООН, зокрема статтях 39–42, які визначають компетенцію цього органу щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. Саме Рада Безпеки має виключне право ухвалювати обов'язкові для всіх держав-членів рішення щодо застосування примусових заходів, включаючи санкції. Як зазначає Т. Бірстекер, центральне значення санкцій полягає в їхній легітимності, яка забезпечується тим, що вони ухвалюються найавторитетнішим органом колективної безпеки [29, р. 18].

Важливою складовою санкційного механізму є визначення Генеральною Асамблеєю та Генеральним секретарем контексту й фактичних обставин, що впливають на розгляд питання в Раді Безпеки. Хоча Генеральний секретар не

ухвалює санкцій, він може ініціювати дискусію, надавати аналітичні звіти та сприяти розробці технічних механізмів контролю за виконанням санкційних рішень. На думку Л. Дамрош, інституційна взаємодія між органами ООН дозволяє уникати односторонніх підходів і забезпечує системність у застосуванні санкцій [32, р. 241].

Особливе значення має процедура голосування в Раді Безпеки, яка регламентується статтею 27 Статуту ООН. Рішення щодо застосування санкцій ухвалюються за підтримки щонайменше дев'яти із п'ятнадцяти членів Ради, за умови відсутності «права вето» з боку будь-якого з п'яти постійних членів (США, Великої Британії, Франції, Китаю та Росії). Це право вето нерідко стає ключовою перешкодою у виробленні санкційних рішень, особливо у випадках, коли санкції стосуються постійних членів або їхніх найближчих союзників. Як зазначає М. Гленнон, право вето є водночас гарантією балансу сил та головною вразливістю системи колективної безпеки [47, р. 64].

Отже, процедура ухвалення санкцій у межах ООН є багатокомпонентною: від оцінки загрози миру до голосування в Раді Безпеки, в якому вирішальну роль відіграє позиція постійних членів. Попри складність і політичні виклики, саме цей механізм надає санкціям особливого статусу в міжнародному праві та вирізняє їх серед інших інструментів міжнародного впливу.

Відповідно до вищезазначених положень Статуту ООН, важливим є аналіз форм санкцій, які застосовує Рада Безпеки залежно від конкретного характеру загрози миру та безпеці. Санкційна практика за час існування Організації Об'єднаних Націй набула різноманітних форм – від комплексних ембарго до так званих «смарт»-санкцій.

1. Загальні ембарго та комплексні санкції.

У перші десятиліття санкційної практики ООН основною формою були широкі ембарго, які охоплювали практично всі економічні та торговельні відносини з державою-порушником. Класичним прикладом є санкції проти Іраку у 1990-х рр. після вторгнення до Кувейту. Ці заходи включали повне торговельне ембарго, замороження активів і заборону на фінансові операції.

Однак комплексні санкції спричинили значні гуманітарні проблеми для цивільного населення, що викликало жваві дискусії у наукових колах. Як зазначає Р. Гаррісон, досвід Іраку показав, що широкі санкції мають обмежену ефективність у досягненні політичних цілей, проте високий рівень побічних наслідків для невинного населення [50, р. 122].

2. *Таргетовані («смарт») санкції.*

У відповідь на критику комплексних ембарго з кінця 1990-х років санкційна політика ООН трансформувалася у напрямку більш адресних заходів. Так звані «смарт»-санкції спрямовані безпосередньо на політичні еліти, військове командування чи конкретні структури, що причетні до порушень міжнародного права. Основні інструменти: замороження фінансових активів, заборона на міжнародні поїздки, обмеження у постачанні зброї чи технологій. Прикладами є санкційні режими щодо Ліберії, Сьєрра-Леоне, Північної Кореї. Як підкреслює Т. Бірстекер, саме поява «смарт»-санкцій стала якісним зрушенням у практиці ООН, оскільки дозволила зменшити гуманітарні втрати й підвищити адресність тиску [29, р. 25].

3. *Гуманітарний аспект санкцій.*

Проблема гуманітарних наслідків є ключовою у санкційній практиці ООН. Після критики іракського кейсу були запроваджені механізми моніторингу й винятків з ембарго для поставок гуманітарної допомоги, продуктів харчування та медичних препаратів. Наприклад, «Програма нафти в обмін на продовольство» (1995–2003 рр.) була спеціальною спробою мінімізувати негативний вплив санкцій на населення Іраку. Науковці (Drezner; Moret) наголошують, що гуманітарний вимір став невід'ємною складовою розробки нових санкційних режимів, що відрізняє сучасну практику від ранніх підходів.

Очевидно, що еволюція форм санкцій ООН свідчить про поступовий перехід від «грубих» комплексних обмежень до більш витончених адресних заходів, спрямованих на винуватців міжнародних порушень при одночасному врахуванні гуманітарних стандартів.

В українській доктрині питання форм та ефективності санкцій також отримало належне висвітлення. Так, В. Буткевич зазначає, що санкції, хоча й не є «ідеальним» засобом міжнародного впливу, залишаються одним із небагатьох інструментів, які дозволяють забезпечувати баланс між застосуванням сили та дипломатією [2, с. 214]. Інший дослідник, М. Гнатовський, підкреслює, що саме розвиток «таргетованих санкцій» свідчить про спробу ООН поєднати правові засади міжнародної безпеки з гуманітарними вимогами сучасності [3, с. 89]. Українські автори особливо наголошують на значенні санкцій у контексті протидії агресії російської федерації, що підтверджує прикладну важливість дослідження цього інструменту.

Отже, як видно з вищезазначеного, санкційна політика ООН зазнала суттєвої трансформації – від широких комплексних ембарго до адресних заходів із урахуванням гуманітарного виміру. Узагальнено цю еволюцію подано у вигляді схеми (рис. 2.3).

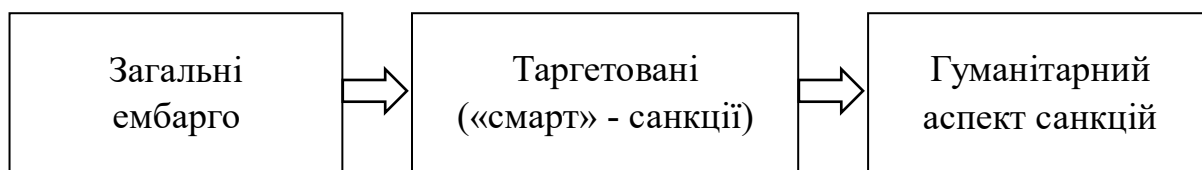

Рис.2.3. Еволюція форм санкцій ООН [22]

Необхідно зазначити, що ефективність санкційної політики ООН значною мірою залежить від інституційного забезпечення її реалізації. Саме для цього в рамках Ради Безпеки створюються спеціальні санкційні комітети, які виконують функції з контролю, моніторингу та вдосконалення санкційних режимів.

По-перше, санкційні комітети Ради Безпеки (наприклад, Комітет 1267 щодо «Аль-Каїди» та «ІДІЛ», а також Комітет 1718 щодо КНДР) мають мандат вести списки фізичних та юридичних осіб, проти яких застосовуються обмежувальні заходи. Вони координують діяльність держав-членів з метою забезпечення однакового підходу до реалізації санкцій.

По-друге, важливу роль відіграють групи експертів та моніторингові місії, які аналізують ефективність санкцій, виявляють шляхи їх обходу та надають рекомендації щодо посилення режиму. Їхні звіти часто стають підґрунтям для перегляду санкційного списку або внесення змін до механізмів контролю.

Слід підкреслити, що основною проблемою залишається забезпечення виконання санкцій державами-членами. Часто на практиці виникають ситуації, коли країни з політичних чи економічних причин не повною мірою дотримуються встановлених обмежень. Наприклад, у випадку санкцій проти Північної Кореї окремі держави продовжували підтримувати тіньові торговельні зв'язки, що підірвало ефективність режиму.

Маємо зауважити, що санкційні комітети та механізми моніторингу виступають ключовим елементом у реалізації санкційної політики ООН, однак їх результативність на пряму залежить від політичної волі та сумлінності держав-членів.

У ключі даного питання та практики аналізу проведемо аналіз ключових санкційних режимів ООН, а саме:

1. Ірак (1990–2003): уроки комплексних санкцій.

Санкції проти Іраку, запроваджені після вторгнення до Кувейту (Резолюція Ради Безпеки ООН № 661 від 1990 р.), стали одним із найбільш комплексних режимів в історії. Вони включали повне ембарго на торгівлю та фінансові операції. Досвід Іраку продемонстрував серйозні гуманітарні наслідки санкцій для цивільного населення, що зумовило перехід міжнародної спільноти від комплексних до так званих «таргетованих» (smart sanctions). Thomas G. Weiss підкреслює, що саме іракський кейс став поворотним у переосмисленні санкційної політики як такої, що повинна мінімізувати шкоду для населення [78, р. 502].

2. Іран (2006–2015): санкції щодо ядерної програми.

У відповідь на порушення зобов'язань за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї Рада Безпеки ухвалила низку резолюцій

(зокрема № 1737 (2006), № 1929 (2010)). Ці санкції передбачали замороження активів, обмеження на торгівлю технологіями подвійного призначення, а також заборону на військову співпрацю. Важливим етапом стало підписання Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA) у 2015 р., що дозволило поступово зняти санкції. Daniel Drezner відзначає, що санкції проти Ірану стали прикладом ефективного поєднання економічного тиску та дипломатії, що змусило Тегеран піти на переговори [35, р. 93].

3. Північна Корея: ескалація санкційного тиску.

Санкції проти КНДР були вперше запроваджені у 2006 р. (Резолюція 1718) у відповідь на ядерні випробування. Надалі обмеження розширювалися (ембарго на зброю, заборона експорту вугілля, заліза, текстилю, замороження активів і обмеження на фінансові операції). Erika Moret підкреслює, що, попри жорсткість санкцій, їх ефективність залишається обмеженою через тіньові механізми обходу та підтримку з боку окремих держав [63, р. 18].

4. Російська Федерація: обмеження через агресію проти України (2014, 2022).

Вперше у 2014 р. після незаконної анексії Криму та підтримки бойовиків на Донбасі Рада Безпеки не змогла ухвалити обов'язкових санкцій через право вето Росії. Водночас Генеральна Асамблея підтримала резолюції щодо територіальної цілісності України (наприклад, A/RES/68/262 від 27 березня 2014 р.). У 2022 р. після повномасштабного вторгнення ситуація повторилася. Це стало яскравим свідченням структурної проблеми системи колективної безпеки ООН. За словами Thomas Biersteker, у випадку РФ «ООН продемонструвала обмеженість своїх інструментів, тоді як головну роль перебрали на себе регіональні організації та коаліції держав» [29, р. 23].

Як показує порівняння у табл.2.2, санкційна практика ООН еволюціонувала від комплексних ембарго (Ірак) до більш гнучких та адресних заходів (Іран, КНДР), що дозволило мінімізувати гуманітарні наслідки. Випадок з Росією є особливо показовим: він демонструє структурну кризу

системи колективної безпеки ООН, коли право вето фактично блокує можливість реагування на найбільш серйозні порушення міжнародного права.

Таблиця 2.2

Ключові санкційні режими ООН: досвід і уроки [29, 32, 33,73]

Країна / об'єкт санкцій	Період дії та резолюції	Основні цілі	Інструменти санкцій	Результати та уроки
Ірак (1990–2003)	РБ ООН, рез. № 661 (1990) та наступні	Виведення військ з Кувейту, стримування режиму С. Хусейна	торгівельне та фінансове ембарго	продовження таблиці 2.2 гумантарні наслідки; приклад неефективності комплексних санкцій; перехід до таргетованих заходів
Іран (2006–2015)	РБ ООН: рез. № 1737 (2006), № 1929 (2010)	Припинення ядерної програми та переговори	Замороження активів, обмеження на торгівлю технологіями, ембарго на зброю	Привели до JCPOA (2015); приклад поєднання санкцій і дипломатії
Північна Корея (КНДР)	З 2006 р. (рез. № 1718 та інші)	Зупинка ядерних випробувань та балістичних програм	Ембарго на зброю, заборона експорту корисних копалин і текстилю, фінансові обмеження	Значні проблеми з виконанням; ефективність обмежена через обходи та підтримку окремих держав
Російська Федерація (з 2014 р.)	РБ ООН не ухвалив санкцій (право вето РФ); резолюції ГА ООН (A/RES/68/262, інші)	Припинення агресії проти України, відновлення територіальної цілісності	Ініціативи регіональних організацій (ЄС, США, НАТО), але не ООН	Приклад структурних обмежень ООН; актуалізація ролі коаліцій поза Радою Безпеки

Безсумнівно, оцінка ефективності санкцій ООН потребує врахування як їх політичних результатів, так і об'єктивних обмежень у функціонуванні системи колективної безпеки.

По-перше, швидше за все найбільшим викликом у діяльності Ради Безпеки є право вето постійних членів, яке часто блокує ухвалення рішень навіть у випадках очевидних порушень міжнародного миру й безпеки. Саме ця проблема унеможливила застосування санкцій проти Російської Федерації після 2014 та 2022 років, адже Москва як постійний член Ради Безпеки блокує будь-які резолюції, що стосуються її агресивних дій. Це створює прецедент, коли інституційна вада ООН стає бар'єром для реалізації її ключової функції – підтримання миру.

По-друге, дискусія про гуманітарні наслідки санкцій залишається однією з центральних у науковій і політичній площині. Досвід комплексних санкцій проти Іраку в 1990-х роках засвідчив масштабну соціально-економічну кризу та значні страждання цивільного населення, що викликало критику з боку правозахисних організацій та гуманітарних агентств. Це стимулювало перехід від «глобальних» до таргетованих («смарт») санкцій, які спрямовуються на конкретних осіб, компанії або сектори, мінімізуючи негативний вплив на звичайних громадян.

По-третє, ключовим викликом залишається контроль за виконанням санкцій. ООН покладається на держави-члени щодо імплементації обмежувальних заходів, однак відсутність ефективного централізованого механізму часто призводить до обходу санкцій. Приклад Північної Кореї демонструє, що навіть за умов широких санкційних пакетів КНДР вдається уникати значної частини обмежень через тіньові схеми торгівлі та підтримку з боку окремих держав. Це ставить під сумнів не лише ефективність санкцій як інструменту, але й їхню здатність змінювати політичну поведінку порушників міжнародного права.

Таким чином, ефективність санкцій ООН визначається балансом між політичною волею постійних членів Ради Безпеки, здатністю уникати гуманітарних криз та наявністю дієвих механізмів контролю. У комплексі ці фактори формують як переваги, так і обмеження цього інструменту міжнародної політики.

2.2. Санкційна політика регіональних організацій

Санкції як інструмент впливу на міжнародні відносини реалізуються не лише на глобальному рівні під егідою ООН, а й у межах регіональних організацій. Саме вони нерідко стають більш оперативними та гнучкими у реагуванні на міжнародні кризи, порушення прав людини чи загрози безпеці. Відмінністю регіональних механізмів є їхня прив'язаність до спільних політичних, економічних та правових інтересів держав-членів, що надає їм специфічної легітимності й водночас обумовлює певні обмеження. Аналіз практики санкційної політики таких суб'єктів, як Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, Велика Британія та інші регіональні інститути, дає змогу зрозуміти еволюцію та ефективність санкцій у різних політичних контекстах, а також оцінити їх узгодженість із міжнародним правом і санкційними рішеннями Ради Безпеки ООН.

Європейський Союз (ЄС) є одним із найактивніших суб'єктів у сфері санкційної політики. Його особливістю є те, що санкції застосовуються як інструмент спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), а тому ґрунтуються на узгодженій позиції держав-членів. Санкційні заходи ЄС мають правову силу на всій території Союзу та є обов'язковими для виконання національними урядами.

Правову основу санкційної політики ЄС становлять:

- Стаття 29 Договору про Європейський Союз (ДЄС), яка передбачає ухвалення рішень у межах СЗБП [7];
- Стаття 215 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС), що дозволяє Раді ЄС запроваджувати санкції у формі регламентів, які є безпосередньо чинними в усіх державах-членах [12];
- Рішення Ради ЄС, які встановлюють політичні засади санкцій;
- Регламенти Європейської Комісії, що деталізують обмеження (наприклад, замороження активів, заборона інвестицій чи ембарго на товари).

Отже, санкції ЄС мають дворівневу структуру: політичне рішення + нормативно-правовий механізм виконання.

Розглянемо детальніше ключові санкційні режими ЄС:

1. Російська Федерація.

- санкції запроваджені після незаконної анексії Криму у 2014 р., а з 2022 р. – значно посилені у зв'язку з повномасштабною агресією проти України;
- обмеження охоплюють фінансовий сектор (відключення банків від SWIFT), енергетику (заборона на імпорту вугілля, нафти, обмеження на газ), транспорт, експорт технологій подвійного призначення;
- введені персональні санкції проти російських політичних та бізнес-еліт (замороження активів, заборона на в'їзд).

2. Іран.

- у 2006–2015 рр. ЄС підтримував санкційний режим Ради Безпеки ООН проти іранської ядерної програми;
- обмеження включали заборону на експорт ядерних і військових технологій, фінансові санкції, обмеження на операції з іранським центробанком;
- після укладення Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA) частину санкцій було знято, проте після виходу США з угоди (2018 р.) ЄС намагається зберегти баланс між економічними інтересами та міжнародною безпекою.

3. Сирія.

- санкції запроваджені у відповідь на систематичні порушення прав людини та застосування хімічної зброї режимом Башара Асада;
- обмеження включають ембарго на нафту, заборону на експорт обладнання для внутрішніх репресій, замороження активів та обмеження на подорожі для урядовців і компаній, пов'язаних із режимом.

Як бачимо, санкційна політика ЄС охоплює широкий спектр заходів – від економічних і фінансових до дипломатичних та візових. Особливістю є її універсальність та комплексність, а також поєднання з дипломатичними ініціативами (переговори, посередництво, миротворчі місії).

У таблиці 2.3 підсумуємо основні санкційні режими ЄС.

Таблиця 2.3

Основні санкційні режими ЄС [31, 41, 17, 10]

Держава / Режим	Правові акти ЄС	Основні обмеження	Особливості та результати
Російська Федерація (з 2014, посилені з 2022)	Рішення Ради ЄС 2014/145/CFSP, Регламент №833/2014 (та численні поправки)	- Фінансові санкції (відключення банків від SWIFT, заборона на операції з ЦБ РФ); - Енергетичні санкції (ембарго на нафту, вугілля, технології для газовидобутку); - Транспортні обмеження (авіа- та морські перевезення); - Персональні санкції (замороження активів, заборона в'їзду).	Один із наймасштабніших санкційних режимів в історії ЄС; спрямований на економічну ізоляцію РФ та обмеження її військового потенціалу.
Іран (2006–2015; часткове зняття, відновлення частини)	Рішення Ради ЄС 2010/413/CFSP, Регламент №267/2012	- Заборона на експорт технологій для ядерної та ракетної програм; - Фінансові обмеження проти банків і Центробанку Ірану; - Заборона на торгівлю нафтою та газом.	Санкції узгоджувалися з РБ ООН; частково зняті після JCPOA (2015), проте залишаються чинними через загострення після 2018 р.
Сирія (з 2011)	Рішення Ради ЄС 2011/782/CFSP, Регламент №36/2012	- Ембарго на нафту; - Заборона експорту обладнання для репресій; - Замороження активів та візові обмеження для урядовців і бізнес-структур, пов'язаних з режимом Асада.	Санкції мають на меті тиск на сирійський режим за масові порушення прав людини; зберігаються донині, хоча ефективність обмежена через підтримку Сирії з боку РФ та Ірану.

Як видно з таблиці 2.3, санкційна політика ЄС є гнучкою та багаторівневою, адаптованою до конкретних кризових ситуацій. Вона поєднує економічні, фінансові та дипломатичні інструменти, що робить її важливим засобом зовнішньополітичного впливу. Проте ефективність санкцій значною мірою залежить від єдності держав-членів ЄС та їхньої здатності координувати дії з міжнародними партнерами.

Однією з ключових особливостей санкційної політики Європейського Союзу є механізм узгодження дій із міжнародними партнерами, що дозволяє підвищити ефективність обмежувальних заходів та уникнути їх обходу.

По-перше, ЄС активно координує свої санкційні режими з ООН. Якщо санкції накладаються рішенням Ради Безпеки ООН, ЄС автоматично імплементує їх у правопорядок Союзу через ухвалення відповідних рішень та регламентів (наприклад, санкції проти КНДР або Ірану до укладення JCPOA). Такий підхід забезпечує правову єдність і зміцнює легітимність заходів.

По-друге, в умовах, коли РБ ООН заблокована правом вето, ЄС координує санкційні дії з міжнародними партнерами – насамперед зі США, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією. Це проявляється у спільних пакетах санкцій проти Росії після 2014 та особливо після 2022 року, що надало обмеженням глобального масштабу і значно ускладнило можливість обходу через третіх країн.

По-третє, важливим механізмом є міжпарламентська дипломатія та участь у форматах G7, де виробляються узгоджені політичні рамки санкційного тиску. ЄС також посилює контроль за імплементациєю санкцій у третіх країнах через інструменти вторинних санкцій та дипломатичні угоди.

Механізм узгодження санкцій ЄС з міжнародними партнерами:

- ООН (РБ ООН) → легітимність та імплементация санкцій у правопорядок ЄС.
- США, Велика Британія, G7 → координація санкційних пакетів, синхронізація термінів та обсягів обмежень.

- Треті країни (партнери ЄС, кандидати на вступ, асоційовані держави)
→ дипломатичний тиск на приєднання до санкційного режиму.
- Внутрішні механізми ЄС → Рада ЄС ухвалює рішення, Єврокомісія контролює виконання.

Таким чином, санкційна політика ЄС ґрунтується не лише на внутрішніх правових актах, а й на системі багаторівневої міжнародної координації. Це дозволяє Союзу перетворювати санкції на інструмент глобального впливу, мінімізуючи ризики їх неефективності через наявність альтернативних ринків або фінансових каналів.

США є одним із провідних гравців у сфері застосування санкцій, і їхня політика має системний та інституційно закріплений характер. Американські санкції вважаються найефективнішими завдяки глобальній ролі долара США, потужності фінансових ринків і технологічній перевазі країни. Санкційна політика США має потужний правовий фундамент, що ґрунтується на низці ключових актів:

- International Emergency Economic Powers Act (IEEPA, 1977) – основний закон, який дозволяє президенту вводити санкції у випадку «незвичайної та надзвичайної загрози» національній безпеці США.
- Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA, 2017) – закон, що посилив санкційний режим проти Росії, Ірану та КНДР, а також обмежив президентські повноваження щодо скасування санкцій без погодження з Конгресом.
- Dodd-Frank Act (2010) – передбачає застосування санкцій у фінансовій сфері, зокрема щодо корупційних практик, маніпуляцій з енергетичними ресурсами [24].
- Інші акти (наприклад, Magnitsky Act, 2012) забезпечують можливість запровадження персональних санкцій за грубі порушення прав людини.

Центральним органом, що реалізує санкційну політику США, є Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) при Міністерстві фінансів.

Основні функції OFAC:

- ведення списку SDN (Specially Designated Nationals), до якого включаються особи, компанії та організації, що підпадають під санкції;
- контроль за фінансовими транзакціями та активами на території США й у доларовій зоні;
- координація з Державним департаментом і міжнародними партнерами щодо узгодження санкційних режимів;
- застосування штрафів і юридичних переслідувань проти компаній, які порушують санкційні обмеження [24].

На відміну від ЄС, санкційна політика США має унілатеральний (односторонній) характер, але завдяки впливу американської економіки фактично набуває глобальної дії.

Як видно з аналізу, санкційна політика США ґрунтується на чіткій правовій основі та інституційному механізмі реалізації. Для наочності узагальнені дані подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Законодавча та інституційна база санкційної політики США [71, 80]

Елемент	Зміст	Приклади застосування
International Emergency Economic Powers Act (IEEPA, 1977)	Дозволяє президенту вводити економічні санкції у випадку загрози нац. безпеці	Санкції проти Ірану (1979), Венесуели (2019)
CAATSA (2017)	Посилення санкцій проти РФ, Ірану, КНДР; обмеження можливості президента скасовувати санкції	Обмеження інвестицій у російський енергетичний сектор, санкції за втручання у вибори
Dodd-Frank Act (2010)	Контроль фінансових ринків, заходи проти корупції, обмеження у нафтовому секторі	Санкції проти компаній, що співпрацюють із «Роснефть»
Magnitsky Act (2012)	Персональні санкції за порушення прав людини та корупцію	Замороження активів російських чиновників, заборона на в'їзд
OFAC (Управління з контролю за іноземними активами)	Реалізація санкцій, ведення списку SDN, контроль доларових транзакцій, накладання штрафів	Штрафи проти BNP Paribas (9 млрд дол.), санкції проти «Газпромбанку»

Таким чином, санкційна політика США поєднує гнучкий законодавчий інструментарій із сильним інституційним механізмом контролю та реалізації. Це забезпечує її високу ефективність і глобальний вплив, адже навіть односторонні американські санкції мають багатосторонній ефект завдяки ключовій ролі США у світовій фінансовій системі. Важливим чинником є здатність Вашингтона поєднувати санкції з дипломатичними, військовими та економічними інструментами, створюючи багатовимірний тиск.

Характерно, що санкційна політика США має виражену практичну спрямованість, яка реалізується у вигляді санкційних режимів проти держав, урядів та окремих фізичних і юридичних осіб. Ці режими відображають поєднання стратегічних цілей – безпекових, політичних та економічних.

1. Куба. Санкції проти Куби почали діяти ще у 1960-х рр. після революції та націоналізації американської власності. Вони включали торговельне ембарго, обмеження інвестицій та фінансових операцій. Попри спроби часткового послаблення в період президентства Б. Обама, адміністрація Д. Трампа знову посилила санкції, зокрема обмеживши доступ до міжнародних кредитів.

2. Венесуела. Санкції посилювалися з 2015 р. у відповідь на порушення прав людини та корупцію в уряді Н. Мадуро. Вони включають замороження активів державної нафтової компанії PDVSA, заборону операцій з венесуельськими державними облігаціями та персональні санкції проти високопосадовців.

3. Російська Федерація. Починаючи з 2014 р., США запровадили санкції через анексію Криму та війну на Донбасі. Після 2022 р. санкційний тиск значно посилювався: були запроваджені фінансові обмеження, заборона на експорт високотехнологічної продукції, замороження активів російського Центробанку та санкції проти найбільших банків і компаній.

4. Іран. Санкції США проти Ірану стали одним із найтриваліших режимів. Вони пов'язані з іранською ядерною програмою, підтримкою терористичних організацій та порушенням прав людини. У 2015 р. частина санкцій була знята

після підписання Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA), проте у 2018 р. адміністрація Д. Трампа вийшла з угоди й відновила суворі обмеження.

5. КНДР. США запровадили широкий спектр санкцій проти Північної Кореї, спрямованих на обмеження розвитку ядерної та балістичної програм. Вони включають заборону експорту палива, обмеження фінансових операцій, замороження активів та обмеження доступу до світової банківської системи.

Отже, санкційні режими США демонструють гнучкість у підходах та широкий спектр інструментів – від комплексних ембарго до таргетованих санкцій, спрямованих на окремі галузі економіки чи конкретних осіб. Це дозволяє США адаптувати санкційну політику до різних міжнародних викликів і підтримувати глобальний вплив своєї зовнішньої політики.

Санкційна політика Великої Британії набула нових рис після виходу країни з Європейського Союзу у 2020 році. Якщо раніше санкційні режими формувалися у тісній взаємодії з ЄС та ґрунтувалися на його правовій базі, то після Brexit Лондон отримав повну автономію у розробці й реалізації санкційної політики. Це дало змогу більш оперативно реагувати на міжнародні кризи та розширювати власні санкційні інструменти.

Ключовим документом, що закріпив незалежний режим санкцій, став Закон «Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018» (SAMLА 2018) [68]. Він передбачає:

- правові підстави для запровадження санкцій у сферах національної безпеки, протидії тероризму, порушень прав людини, кіберзагроз та корупції;
- розширені повноваження уряду та Міністерства закордонних справ щодо накладання обмежувальних заходів;
- механізми фінансового моніторингу та запобігання відмиванню коштів;
- можливість узгодження санкційної політики з міжнародними партнерами, насамперед США, Канадою, Австралією та ЄС, але без обов'язкової юридичної прив'язки до останнього.

Особливістю британського підходу стало активне використання так званих «Magnitsky-style sanctions» – персональних обмежень за порушення прав

людини й масштабні корупційні дії. Цей інструмент був активно застосований проти російських чиновників і олігархів після 2014 року, а особливо – після початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році.

Таким чином, Велика Британія, вийшовши з ЄС, не лише зберегла, а й посилила свій статус одного з провідних світових центрів санкційної політики. Гнучкість і незалежність дозволяють Лондону діяти швидко та водночас координувати кроки з провідними демократичними союзниками.

На рис. 2.4 відображено, як у Британії вибудована ієрархія санкційного регулювання після Brexit (парламент → уряд → компетентні органи → реалізація).

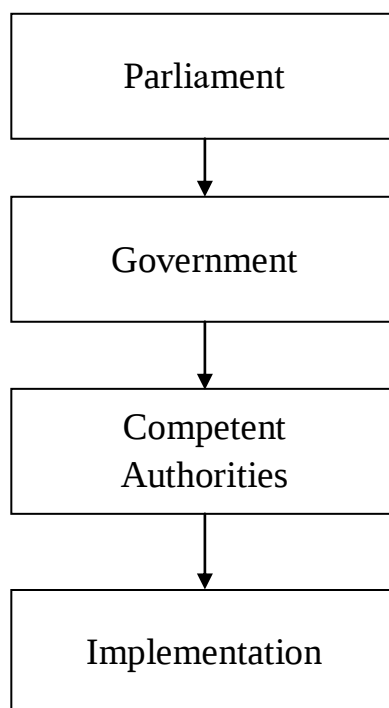

Рис.2.4. Ієрархія санкційного регулювання після Brexit [68; 72]

Досвід практичного застосування санкційної політики Великої Британії після Brexit підтвердив її здатність діяти як самостійний суб'єкт у сфері міжнародних відносин. На основі Закону «Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018» [68] Лондон отримав правовий інструментарій для швидкого запровадження власних санкцій без необхідності узгодження з ЄС. Це дозволило оперативно реагувати на порушення міжнародного права, зокрема у

випадку агресії РФ проти України, коли санкції було введено синхронно, але не залежно від брюссельських рішень.

Як відомо, Британія активно застосовує санкційні режими проти Російської Федерації, Ірану, КНДР, М'янми та інших держав, роблячи акцент на фінансових обмеженнях, заморожуванні активів, забороні експорту критичних товарів та обмеженнях у транспортному секторі [72]. Британська санкційна політика базується на принципі подвійного підходу: з одного боку – самостійні санкційні режими, які формуються національним рівнем, з іншого – координація дій з ЄС, США та іншими союзниками у межах G7 та міжнародних коаліцій.

Рис. 2.5. Ієрархія та координація санкційної політики Великої Британії з міжнародними партнерами [68, 72, 81, 53]

Отже, британська модель поєднує незалежність у прийнятті санкційних рішень і міжнародну солідарність, що посилює їх ефективність.

У системі міжнародних відносин важливу роль відіграють не лише глобальні та провідні регіональні актори, такі як ЄС, США чи Велика Британія, але й інші міжнародні організації, що розробляють власні механізми реагування на кризові ситуації.

Африканський Союз (АС) виробив практику застосування санкцій до держав, які порушують принципи демократії та верховенства права. Зокрема, в окремих випадках передбачаються призупинення членства, обмеження

політичних контактів, а також заборона на участь у спільних миротворчих чи економічних програмах. Наприклад, санкції застосовувалися проти Мадагаскару (2009), Малі (2012, 2021) та інших держав після військових переворотів.

Організація американських держав (OAS) використовує переважно дипломатичні й політико-правові інструменти для реагування на кризи у Латинській Америці. Хоча механізми економічних санкцій не настільки поширені, OAS активно застосовує призупинення членства та політичну ізоляцію, наприклад, у випадку Куби та Венесуели [46].

Співдружність націй (Commonwealth of Nations) та Ліга арабських держав (ЛАД) мають обмежену практику санкцій. Їхні заходи зазвичай носять символічний чи координаційний характер, зводяться до рекомендацій, засудження або часткових обмежень у політичній взаємодії. У випадку ЛАД прикладом можна вважати рішення про санкції проти Сирії у 2011 р., що включало заборону на поїздки високопосадовців та заморожування рахунків.

Таблиця 2.6

Санкційна практика інших регіональних організацій [20; 32; 46]

Організація	Правове підґрунтя	Форми санкцій	Приклади застосування
Африканський Союз	Акт про демократію, вибори та управління (2007)	Призупинення членства, політична ізоляція, обмеження участі у програмах	Мадагаскар (2009), Малі (2012, 2021), Гвінея (2021)
Організація американських держав (OAS)	Статут OAS, Міжамериканська демократична хартія (2001)	Призупинення членства, політичний тиск, дипломатичні санкції	Куба (1962), Венесуела (2017)
Співдружність націй	Декларація Гараре (1991)	Призупинення членства, політична ізоляція	Фіджі (2006), Зімбабве (2002)
Ліга арабських держав	Хартія ЛАД	Дипломатичні та економічні обмеження, політична ізоляція	Сирія (2011)

Як видно з табл.2.6, інші регіональні організації застосовують санкції переважно як політичний інструмент впливу, а не економічного тиску. На відміну від ООН чи ЄС, їхні заходи обмежені рамками політичної ізоляції та призупинення членства, що свідчить про допоміжний, а не системоутворюючий характер таких режимів у глобальній санкційній політиці.

Таким чином, санкційна політика регіональних організацій відображає баланс між глобальними та локальними інтересами, де провідними залишаються ЄС, США та Велика Британія, тоді як інші актори виконують допоміжну функцію, підтримуючи колективну позицію міжнародного співтовариства.

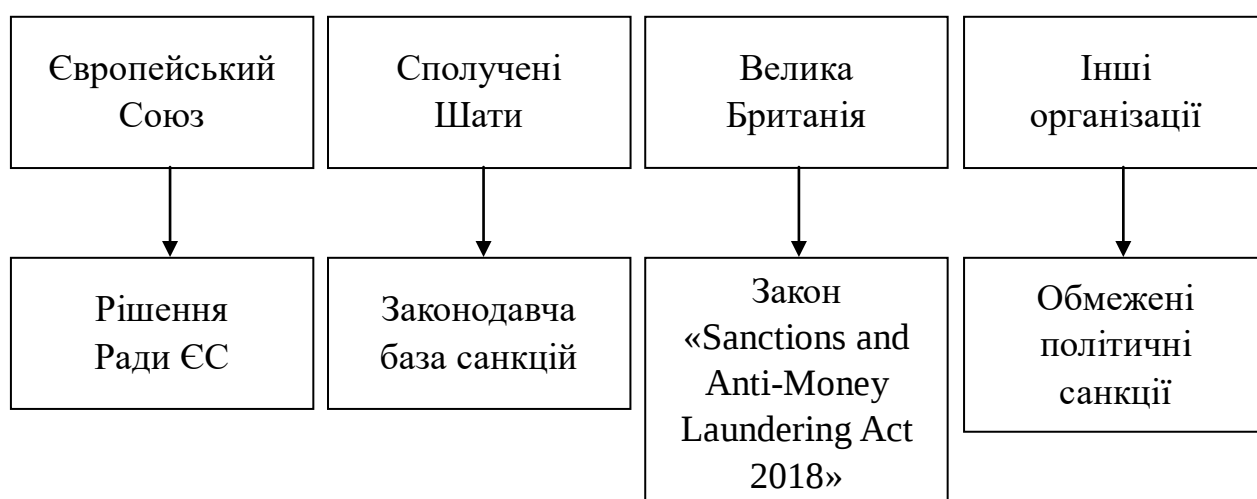

Рис. 2.6. Порівняльна схема санкційних механізмів регіональних організацій [40]

Отже, як видно на рис. 2.6, регіональні організації демонструють нерівномірний розвиток санкційних механізмів: від високого ступеня правової інституціоналізації (ЄС, США, Велика Британія) до більш обмеженого застосування політичних інструментів (АС, ОАС, ЛАД, Співдружність націй).

Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що санкційна політика регіональних організацій є важливим елементом багаторівневої системи підтримки міжнародної безпеки. На відміну від універсальних механізмів ООН, регіональні структури демонструють більшу

гнучкість та здатність оперативно реагувати на загрози миру і безпеці у своїх геополітичних просторах [40].

Відтак, узгодженість санкцій регіональних організацій з глобальною політикою ООН проявляється у багатьох випадках, коли ЄС, Африканський Союз чи Організація американських держав виступають не лише виконавцями, а й ініціаторами санкційних заходів, що посилює ефективність загальної стратегії міжнародного тиску.

Водночас саме регіональні механізми вирізняються гнучкістю та оперативністю, адже вони здатні враховувати специфіку внутрішньо-регіональних конфліктів, політичних криз або системних порушень демократичних принципів. Це підвищує їхню дієвість у короткостроковій перспективі.

Разом із тим існують і суттєві проблеми. Серед них – подвійні стандарти у застосуванні санкцій (залежно від політичних чи економічних інтересів ключових держав), а також суперечності між регіональними й глобальними підходами до безпеки. Часто економічні вигоди чи стратегічні союзи стають перешкодою для більш послідовної та уніфікованої санкційної політики.

У підсумку, регіональний вимір санкційної політики виступає як доповнюючий інструмент до універсальних заходів ООН, але не може їх повністю замінити. Зробимо порівняльну таблицю 2.6 ефективності санкцій регіональних організацій.

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз ефективності санкцій регіональних організацій [39; 40; 71; 53]

Організація / Держава	Сильні сторони	Слабкі сторони	Приклади санкційних режимів
Європейський Союз (ЄС)	Узгодженість із політикою ООН; комплексний підхід (фінансові, торговельні, візові обмеження); механізм колективного	Складність досягнення консенсусу серед усіх держав-членів; ризик політизації	РФ (2014—...), Іран, Сирія

	ухвалення рішень		
США	Висока швидкість ухвалення рішень; глобальна фінансова та політична вага; інструменти вторинних санкцій	Звинувачення у використанні санкцій як елементу геополітичного тиску; негативний вплив на гуманітарну сферу	Куба, Іран, Венесуела, РФ, КНДР
Велика Британія	Гнучкість після Brexit; можливість швидкої адаптації під зовнішньополітичні цілі; координація з ЄС і США	Менший економічний потенціал порівняно з ЄС і США; залежність від трансатлантичного партнерства	РФ, Сирія, М'янма
Африканський Союз (АС)	Пряме реагування на антидемократичні перевороти; регіональна легітимність	С продовження таблиці 2.6 Вплив, труднощі у забезпеченні виконання	під ер
Організація американських держав (OAS)	Колективна відповідь на регіональні кризи; політичний тиск	Відсутність єдиного підходу; залежність від позиції США	Венесуела, Нікарагуа
Ліга арабських держав / Співдружність націй	Можливість регіонального тиску; символічна солідарність	Дуже обмежене практичне застосування; низька ефективність у примушуванні	Сирія (ЛАД), Зімбабве (Співдружність націй)

Отож, найбільш дієвими залишаються санкції ЄС та США, що зумовлено їхнім економічним і політичним потенціалом, а також здатністю формувати глобальні стандарти [71]. Велика Британія після Brexit продемонструвала високу оперативність, проте масштаби її санкційного впливу обмежені у порівнянні з ЄС і США. Африканський Союз та інші регіональні організації мають важливе значення для внутрішньо регіонального тиску, але стикаються з браком ресурсів та механізмів забезпечення виконання санкцій [39].

Загалом ефективність санкційних режимів залежить не лише від правової бази, але й від політичної єдності, економічної потужності та здатності організацій координувати дії з ООН. Таким чином, санкції регіональних організацій виступають вагомим доповненням до універсальних заходів ООН, проте їхня результативність варіюється залежно від конкретного геополітичного контексту.

2.3. Роль санкцій у забезпеченні національної безпеки та інтересів провідних держав світу

Аналіз практики застосування міжнародних і регіональних санкцій (ООН, ЄС, США, Велика Британія та інші організації) засвідчив, що ефективність цих інструментів великою мірою залежить від політичної ваги суб'єктів, які їх запроваджують. Якщо ООН формує універсальні стандарти, а регіональні організації забезпечують більш гнучкий і швидкий механізм реагування, то провідні держави світу використовують санкції не лише як засіб підтримки міжнародного порядку, але й як інструмент захисту власної національної безпеки та стратегічних інтересів.

У цьому контексті США виступають беззаперечним лідером у сфері санкційної політики: від формування законодавчих основ (CAATSA, IEEPA) до застосування вторинних санкцій, які впливають на треті держави та міжнародні корпорації. Водночас санкції активно використовують і інші ключові гравці, зокрема Китай, Канада, Японія, Австралія, що свідчить про зростання ролі санкцій у глобальній архітектурі безпеки.

Отож, подальший аналіз буде спрямований на висвітлення місця санкцій у системі національної безпеки провідних держав, їхніх підходів та практичних результатів, що дозволить краще зрозуміти функціональне значення санкцій у сучасних міжнародних відносинах.

Однією з найважливіших сфер застосування санкцій у національній політиці є економічний тиск як інструмент стримування небажаної поведінки інших держав. США найяскравіше демонструють цю практику: протягом десятиліть вони використовують торговельні та фінансові обмеження проти Куби, Венесуели, Ірану, Російської Федерації. Американські санкції часто включають вторинні заходи, які змушують навіть інші країни та корпорації враховувати вимоги Вашингтона. Це підтверджує тезу про те, що санкції для США є інструментом не лише міжнародної, але й економічної гегемонії.

Інший приклад – Європейський Союз, який, на відміну від США, наголошує на багатосторонньому характері санкцій. ЄС переважно узгоджує свої дії з рішеннями ООН, але водночас може ухвалювати й автономні санкції (наприклад, проти РФ у 2014 р. після анексії Криму). Для ЄС санкції – це насамперед інструмент політичного тиску та сигналу міжнародній спільноті, тоді як їхня економічна ефективність часто ставиться під сумнів через необхідність враховувати інтереси всіх держав-членів.

Канада, Австралія та Японія також активно використовують санкції, однак їхня політика здебільшого орієнтується на підтримку рішень США та ЄС. Наприклад, Канада ухвалила Justice for Victims of Corrupt Foreign Officials Act (2017), відомий як «Акт Магнітського» [57], що дозволяє запроваджувати персональні санкції проти іноземних чиновників, причетних до корупції чи порушень прав людини. Це свідчить, що санкції у таких країнах розглядаються передусім як моральний інструмент підтримки міжнародних стандартів.

Водночас існують держави, які по-іншому тлумачать сам феномен санкцій. Китай, наприклад, офіційно часто заперечує використання терміну «санкції», вважаючи їх незаконними без мандата ООН. Натомість Пекін застосовує так звані «обмежувальні заходи» або «контрзаходи» (countermeasures), які мають на меті захист власного суверенітету й відповідають, з точки зору КНР, принципам міжнародного права. Так, у 2020–2021 рр. Китай запровадив заборони на в'їзд і фінансові обмеження проти європейських та американських політиків у відповідь на санкції щодо порушення прав людини в Сіньцзяні.

Дані приклади показують, що рішення про застосування санкцій держави ухвалюють, виходячи з кількох ключових критеріїв:

- національна безпека (загроза тероризму, військової агресії);
- зовнішньополітичні цілі (тиск на держави-порушники, сигналізація міжнародним партнерам);
- економічні інтереси (контроль за ринками, конкуренція у сфері технологій та енергетики);

– гуманітарний та ціннісний вимір (права людини, боротьба з корупцією).

Беззаперечно, що практичне використання санкцій відображає не лише універсальний механізм міжнародного впливу, а й національну специфіку підходів: США бачать у них інструмент глобального лідерства, ЄС – механізм колективної безпеки, Канада та Австралія – моральний важіль, а Китай – інструмент «захисних контрзаходів».

Як видно з порівняльного аналізу (табл. 2.7), санкційна політика держав має диференційований характер:

- США сприймають санкції як глобальний інструмент гегемонії та контролю [71];
- ЄС надає пріоритет механізмам багатосторонності та узгодженості з міжнародним правом;
- Канада й Австралія трактують їх як морально-ціннісний інструмент підтримки прав людини;
- Китай вважає санкції без мандата ООН незаконними, використовуючи натомість «контрзаходи».

Це підтверджує, що санкції є не лише юридичним та політичним засобом, а й відображенням стратегічних інтересів і світоглядних підходів держав.

Таблиця 2.7

Порівняння підходів провідних держав світу до санкційної політики

[71; 80; 39; 40; 57; 53; 37; 70]

Держава / регіон	Як визначають санкції	Критерії ухвалення рішення	Приклади застосування	Особливості підходу
США	«Економічні та фінансові обмеження» як інструмент зовнішньої політики (передбачені у законах CAATSA, IEERA).	Захист нац. безпеки, боротьба з тероризмом, тиск на агресорів, захист економічних інтересів.	Іран (ядерна програма), Куба (ембарго), РФ (2014, 2022).	Санкції глобального масштабу, часто із «вторинними заходами», які впливають на треті країни.

ЄС	«Обмежувальні заходи» як складова Спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP).	Колективна безпека, узгодження з ООН, підтримка демократичних стандартів.	РФ (2014–), Сирія, Іран.	Перевага багатосторонності; інструмент політичного сигналу, іноді поступається економічній ефективності.
Канада / Австралія	«Цільові санкції» проти осіб та організацій, причетних до порушень прав людини й корупції (закон «Magnitsky Act»).	Моральний вимір – права людини, демократичні цінності.	Санкції проти російських посадовців, корумпованих чиновників у Венесуелі та	Позиціонуються як «етичний» інструмент підтримки глобальних стандартів.
продовження таблиці 2.7				
Китай	Не визнає «санкцій» без мандата ООН; використовує термін «контрзаходи» (countermeasures).	Захист національного суверенітету й економічних інтересів.	Обмеження проти США та ЄС у відповідь на санкції щодо Сінцзяню та Гонконгу.	Санкції – як відповідь; відкидається їхня легітимність без рішення Ради Безпеки ООН.

Так історії відомі різні приклади коли санкції і справді відігравали важливу роль але і є такі випадки коли санкції не мали ролі у забезпеченні національної безпеки та інтересів провідних держа в світу.

Коли санкції працюють як інструмент нацбезпеки:

1. Фінансовий тиск і «чок-поінт»-технології. Цілеспрямовані фінансові та експортні обмеження створюють дефіцити критичних ресурсів і підвищують ціну агресії. Останні дослідження про санкції проти РФ показують: ефект є, коли коаліція єдина, а виконання – жорстке (зокрема, удар по доходах від нафти та доступу до фінансових послуг) [56, р. 38; 23–25]. Аналіз Bruegel також фіксує суттєве скорочення нафтодоларових надходжень РФ у 2023 р. внаслідок ембарго/цінової «стелі», навіть попри прогалини в нагляді [67, рр. 2–3].

2. «Смарт»-санкції як політично прийнятніші. Порівняно з комплексними ембарго, таргетовані заходи (замороження активів, візові заборони, фінансові обмеження) краще мінімізують побічну шкоду цивільним, а відтак легше

підтримуються союзниками. Drezner підсумовує: «сма́рт»-санкції гуманніші, хоча не завжди ефективніші у примусі, – але в комбінації з іншими інструментами підвищують важелі впливу держав-ініціаторів [36, р. 6–7].

3. Кумулятивний ефект у довгій грі. Класичні узагальнення Hufbauer et al. показують, що шанси на успіх зростають, коли цілі помірні, а тиск – комплексний і тривалий [52, р. 165–167]. Це релевантно для стратегій стримування (deterrence) і сигналізування (signalling), де санкції виконують роль «вартісного сигналу» рішучості.

Коли санкції НЕ забезпечують заявленої ролі:

1. Завищені цілі та відсутність примусової спроможності. Ранній канонічний висновок Пейпа: у більшості кейсів санкції не примушують до суттєвих політичних поступок, коли ставка режиму висока й альтернативні ринки/покровителі доступні [65, р. 95–99]. Класичний приклад – Куба, де десятиліття обмежень не досягли декларованої політичної трансформації.

2. Компромісний дизайн і слабке виконання. Де-юре суворі заходи, але з «лазівками» у перевезеннях/страхуванні, дають суперечливий ефект: частина доходів цілі зберігається, а коаліція втрачає важелі. Для російського нафтового кейсу Bruegel фіксує прогалини в дотриманні цінової «стелі» та потребу в жорсткішому фінансовому нагляді [67, pp. 1–3, 5–6]. Itskhoki & Ribakova доходять подібного висновку: без швидкого, комплексного й послідовного примусу санкції «розмиваються» й адаптація цілі зростає [56, р. 28, 38].

3. Гуманітарні витрати та політичний відкат підтримки. Досвід Іраку 1990-х: масштабні збитки населенню підірвали легітимність комплексних ембарго й спричинили перехід до таргетованих підходів; водночас політичний примус залишився змішаним [34, р. 6].

Санкції найкраще працюють як елемент комбінованої стратегії (дипломатія, експортний контроль, правоохоронні/фінансові інструменти), із чіткими та обмеженими цілями, сильною коаліцією і жорстким наглядом за виконанням. Коли цілі максималістські, а контроль – слабкий, санкції радше сигналізують позицію та підвищують «вартість» небажаної поведінки, ніж

досягають швидкої зміни курсу (Куба; частково – сучасні енергетичні обмеження без повного нагляду).

Багато хто дійсно визначає США як глобального лідера санкційної політики, і не безпідставно. Американська система правового регулювання санкцій має чітко вибудовану законодавчу базу, яка поєднує інструменти Конгресу та президента. Такі акти, як International Emergency Economic Powers Act (IEEPA, 1977), який надав президентові широкі повноваження у сфері економічних обмежень, Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act (2010), а також більш сучасний Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA, 2017) – посилює обов'язковість санкцій щодо РФ, Ірану, КНДР, обмежуючи гнучкість президента і закріплюючи роль Конгресу, створили унікальну структуру, де санкційна політика стала частиною національної безпеки [80, р. 45]. Доповнює цей правовий каркас також Dodd-Frank Act (2010), що посилює контроль за фінансовими потоками, особливо у питаннях боротьби з відмиванням коштів та корупційними схемами.

Проте ключовим інституційним «нервовим центром» є Офіс з контролю за іноземними активами (OFAC) при Міністерстві фінансів США. Саме цей орган забезпечує реалізацію та дотримання санкційних режимів у глобальному масштабі. Його сила зумовлена не лише правовим мандатом, але й унікальною роллю фінансової системи США: долар США залишається головною резервною валютою світу, а більшість міжнародних трансакцій здійснюється через американські банки. Таким чином, будь-який суб'єкт міжнародних відносин, незалежно від географії, фактично потрапляє під дію американської юрисдикції [34, р. 72].

Та чи справді США можна беззастережно вважати єдиним і незаперечним «гегемоном» санкційної політики? З одного боку, їхня нормативна та інституційна архітектура дозволяє оперативно реагувати на виклики і чинити тиск на держави, компанії чи фізичних осіб. З іншого боку, ефективність американських санкцій значною мірою залежить від того, чи готові міжнародні партнери – передусім Європейський Союз, Велика Британія та Канада –

приєднуватися до цих заходів. Приклад санкцій проти Російської Федерації після 2014 року та особливо після 2022 року яскраво демонструє: лише завдяки колективним діям обмеження набувають справді глобального характеру [63, р. 19].

Попри беззаперечну вагу, є й обмеження:

- США не завжди можуть досягти бажаного ефекту без підтримки ЄС, Великої Британії, Канади чи Японії (приклад – санкції проти РФ, де ефект значно посилюється лише в умовах колективних обмежень).

- дедоларизація в окремих регіонах (Китай, частково Індія) створює інструменти обходу. Це показує, що глобальна «монополія» США не є гарантованою у довгостроковій перспективі.

- конфлікт між Білим домом і Конгресом іноді ускладнює координацію санкційної політики (як у випадку CAATSA, коли президент Трамп критикував обмеження його гнучкості).

Отже, США дійсно залишаються головним центром світової санкційної політики завдяки унікальному поєднанню права, інституцій та фінансового впливу. Проте їхній статус лідера не є абсолютним і залежить від міжнародної координації, а також від того, наскільки довго збережеться домінування долара як центральної валюти світової економіки.

Однією з характерних ознак санкційної політики США є широке застосування вторинних санкцій, тобто обмежень, що поширюються не лише на безпосереднього адресата санкцій, а й на третіх осіб – компанії та держави, які продовжують співпрацювати з підсанкційними суб'єктами. Такий інструмент дозволяє Вашингтону посилювати міжнародну ізоляцію небажаних режимів, навіть коли інші держави офіційно не підтримали санкційні заходи.

Найбільш відомим прикладом стала практика вторинних санкцій проти іноземних компаній, що співпрацювали з Іраном у період після ухвалення CAATSA та у межах *International Emergency Economic Powers Act (IEEPA)*. Це призвело до суттєвого скорочення інвестицій та торговельних відносин з

Іраном, навіть з боку європейських компаній, які формально підпорядковувалися праву ЄС [63, р. 24].

Вторинні санкції США мають і глобальний економічний ефект. Через домінування долара США як головної резервної валюти та ключової одиниці міжнародних розрахунків, більшість світових компаній змушені підкорятися американським вимогам. Вторинні санкції фактично «екстериторіалізують» американське право, поширюючи його дію на міжнародні ринки. Це викликає дискусії серед союзників США, зокрема в Європейському Союзі, де час від часу лунають заклики до створення альтернативних фінансових механізмів, таких як *INSTEX* (для торгівлі з Іраном).

На рис. 2.5 подано схематичне відображення логіки запровадження та поширення вторинних санкцій США.

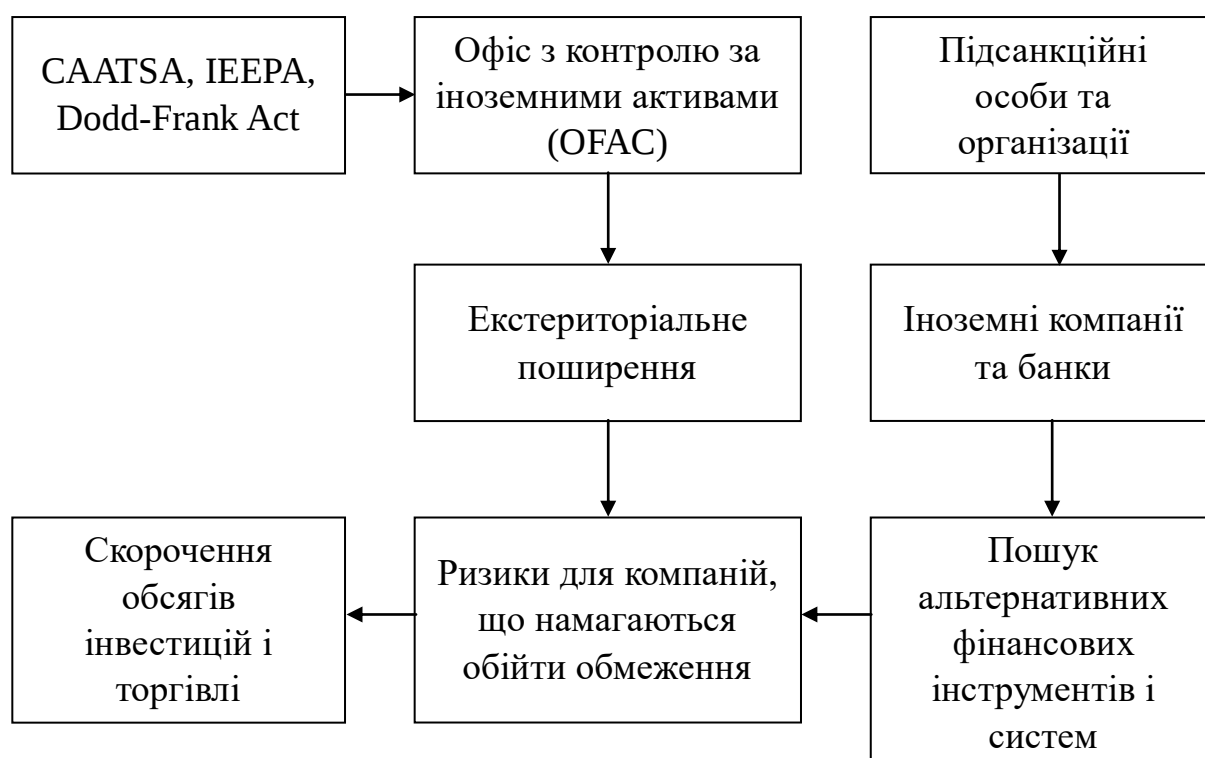

Рис. 2.5. Механізм дії вторинних санкцій США та їхній вплив на світовий ринок [80]

Наступний етап схеми демонструє, що дія обмежень виходить за межі США та екстериторіально поширюється на іноземні компанії та банки, які

ведуть бізнес із підсанкційними суб'єктами. Це пояснюється ключовим чинником – домінуванням долара США у міжнародній фінансовій системі, адже більшість розрахунків і міжнародних контрактів здійснюються саме в доларах.

У першому блоці відображено нормативно-правову основу (закони *CAATSA*, *IEEPA*, *Dodd-Frank Act*), що формує підґрунтя для ухвалення рішень. Далі показано ключову роль Офісу з контролю за іноземними активами (OFAC), який визначає перелік підсанкційних осіб та організацій.

Отже, як видно на рис. 2.5, вторинні санкції є потужним інструментом впливу США на глобальну економіку, проте водночас створюють суперечності із союзниками та стимулюють розвиток альтернативних механізмів міжнародних розрахунків. Це підтверджує, що вторинні санкції, будучи ефективними у короткостроковій перспективі, у довгостроковій – можуть послабити фінансове домінування США [80].

У сучасному міжнародному правопорядку санкції є не лише інструментом ООН чи регіональних організацій, а й засобом, до якого активно звертаються провідні держави, реалізуючи власні національні інтереси. Підходи до застосування санкцій помітно відрізняються залежно від політичної культури, міжнародних амбіцій та економічних можливостей окремих країн, що зумовлює багатоманітність санкційної практики.

Велика Британія після виходу з ЄС у 2016 р. отримала потребу сформувати власну санкційну архітектуру. Центральним актом став *Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018*, який надав уряду повноваження самостійно запроваджувати санкції в інтересах національної безпеки, зовнішньої політики та захисту прав людини. Таким чином, санкційна політика Лондона перетворилася на незалежний інструмент зовнішньої політики, але водночас зберігає високий рівень узгодження з політикою ЄС та США, що підкреслює прагнення Британії залишатися глобальним гравцем у цій сфері.

У випадку Китаю санкції розглядаються не як універсальний механізм глобального впливу, а як засіб, тісно пов'язаний із національними

зовнішньополітичними та економічними цілями. Пекін використовує санкції для захисту власного суверенітету та реагування на зовнішній тиск (наприклад, обмеження щодо компаній та політиків, які критикують політику КНР у Сінцзяні чи Гонконзі). Китайський підхід свідчить, що санкції виступають радше інструментом «символічної дипломатії» та сигналу, ніж всеохоплюючим засобом економічного тиску.

Канада, Японія та Австралія здебільшого застосовують санкції у форматі підтримки колективних режимів, передусім у рамках координації з ЄС, США та ООН. Канада, маючи власний *Special Economic Measures Act (SEMA)*, активно приєднується до західних обмежень проти держав-порушників міжнародного права, зокрема Російської Федерації. Японія та Австралія дотримуються подібної стратегії: їхні санкції є важливим елементом солідарності в межах «західного табору», демонструючи спільну відповідь демократичних країн на загрози міжнародній безпеці [71].

Таким чином, підходи провідних держав до санкційної політики коливаються від глобального лідерства (США, Велика Британія) до більш гнучкого та символічного використання (Китай), а також до колективної координації (Канада, Японія, Австралія). Це різноманіття підходів підсилює політико-правове значення санкцій, водночас створюючи складність у формуванні єдиного міжнародного режиму їх застосування.

Санкції часто сприймають як політику «вибіркової принциповості»: однакові порушення міжнародного права караються по-різному залежно від геополітичної ваги держави-порушника та інтересів ініціаторів. Це підточує легітимність механізму і знижує готовність «колективного Півдня» приєднуватися до санкційних коаліцій. Моя позиція тут така: проблема не в самих санкціях, а в дефіциті прозорих критеріїв. Коли санкції прив'язано до чітко операціоналізованих підстав (наприклад, агресія, злочини проти людяності, масові порушення прав людини), рівень міжнародної підтримки зростає. Отже, «анти-подвійні стандарти» – це насамперед правила прийняття рішень і їхнє пояснення, а не утопічна «повна рівність випадків».

Комплексні ембарго здатні завдати значної шкоди цивільному населенню, підриваючи легітимність навіть справедливих цілей. «Смарт-санкції» (персональні, фінансові, секторальні з вузьким прицілом) частково вирішують проблему, але потребують жорсткого комплаєнсу й постійного налаштування переліків, інакше еліти адаптуються, а тягар падає на середній бізнес і домогосподарства. Моя теза: правильне проектування санкцій дорівнює половині їхньої ефективності. Без точного таргетингу та гуманітарних винятків (ліки, продовольство, гуманітарні платежі) санкції працюють проти власної мети – консолідують еліти та радикалізують риторику режимів.

Коли санкції стають «першою реакцією на все», з'являється спокуса заміщення стратегії тактикою: санкції оголошено – значить, «щось зроблено». Це розмиває зв'язок між засобом і політичним результатом. Моя пропозиція: санкції повинні бути вбудовані у дорожню карту примусу, де є цілі (мінімум/максимум), показники прогресу, «сходи ескалації/деескалації», і – критично – канали для «виходу з кризи» (умови зняття або конверсії санкцій). Без цього інструмент перетворюється на символічний жест із високими транзакційними витратами [35].

Санкції – це інструмент примусу й сигналізації, що знижує ресурсну базу агресора, підвищує ціну порушення норм та формує коаліційний консенсус. Їхня «сила» не в універсальності, а у комбінації: фінансовий контроль, експортний комплаєнс, кримінальне переслідування за обходи, дипломатичні «умовні пропозиції», інформаційна робота з нейтральними державами. У національній безпеці провідних держав санкції працюють найкраще тоді, коли вони підтримують реалістичну політичну мету (стримування, деградація військово-технічних спроможностей, зміна поведінки – але не завжди «зміна режиму») і коли виконання забезпечене фінансовою інфраструктурою (банківський нагляд, страхування, судноплавство, «чорні» списки суден/посередників).

У підсумку порівняємо ефективність підходів провідних держав:

– США мають найбільший примусовий потенціал завдяки ролі долара і OFAC, включно з вторинними санкціями. Слабке місце – довгострокові побічні ефекти: стимул до дедоларизації і тертя з союзниками.

– ЄС забезпечує високу легітимність і масштаб через колективні рішення, але інколи поступається в швидкості та радикалізмі; компенсує це регуляторною глибиною (експортний контроль, фінансовий комплаєнс, «анти-обхід»).

– Велика Британія після Brexit – оперативність і креативність дизайну (гнучкі листинги, права людини), але менший «ваговий коефіцієнт» самотужки; сила зростає у форматі G7.

– Канада, Японія, Австралія – коаліційні мультиплікатори: підсилюють ефект санкцій через синхронізацію норм і нагляду.

– Китай використовує «контрзаходи» точково, підвищуючи ціну критики його політики; як інструмент глобального примусу працює слабше, але як інструмент відплати/стримування – дієво в двосторонніх відносинах [52].

Санкції залишаються базовим елементом невоєнного примусу, але їхня результативність дедалі більше залежатиме від трьох речей:

1) технологічний нагляд (дані по судноплавству, «темний флот», траєкторії платежів, аналітика ланцюгів постачання);

2) юридична уніфікація (узгоджені визначення обходу, криміналізація посередництва, взаємне визнання рішень);

3) керована деескалація (умови часткового зняття у відповідь на верифіковані зміни поведінки).

Моя підсумкова позиція: санкції – не панацея, а точний інструмент, ефективність якого зростає, коли він: (а) цільовий, (б) вбудований у стратегію з проміжними віхами та «виходами», (в) підкріплений виконанням і (г) пояснений світу через прозорі критерії. Саме так санкції служать національній безпеці й водночас зберігають підтримку міжнародних партнерів.

Висновки до розділу 2

Проведені дослідження дали підставу констатувати, що санкційний механізм ООН має ключове значення для підтримання міжнародного миру і безпеки, однак його ефективність обмежується потребою в консенсусі постійних членів Ради Безпеки. Це створює ситуації блокування, коли політичні інтереси великих держав переважають над універсальними нормами. Водночас легітимність санкцій ООН є беззаперечною, а їхнє поєднання з механізмами контролю та моніторингу забезпечує відносно високий рівень виконання державами-членами.

Аналіз практики ЄС, США, Великої Британії та інших регіональних утворень засвідчив, що саме вони є найбільш динамічними та гнучкими акторами у сфері санкцій. Регіональні механізми швидше ухвалюють рішення, краще враховують економічні та політичні контексти, але водночас демонструють ризики дублювання або розбіжностей із санкціями ООН. Попри це, синхронізація заходів провідних регіональних організацій формує потужну систему стримування, що дедалі більше визначає «правила гри» на глобальному рівні.

Санкції стали одним із ключових інструментів реалізації національних інтересів провідних держав, які використовують їх для обмеження агресорів, протидії тероризму та впливу на поведінку конкурентів. Досвід США, ЄС,

Великої Британії, Китаю, Канади, Японії та Австралії свідчить, що ефективність санкцій значною мірою залежить від масштабу економічного впливу держави та здатності контролювати глобальні фінансові й торговельні потоки. Водночас універсальність інструменту обмежується ризиком гуманітарних наслідків, подвійними стандартами та політичною надмірною залежністю від санкцій.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

3.1. Основні проблеми реалізації санкційної політики: правові, економічні та політичні аспекти

Попри те, що санкції стали одним із найпоширеніших інструментів у системі міжнародних відносин, їхня ефективність залишається дискусійною. Проблеми реалізації санкційної політики зумовлені як об'єктивними факторами – глобалізацією економіки, асиметричністю міжнародних відносин, впливом транснаціональних корпорацій, – так і суб'єктивними чинниками, серед яких правові прогалини, брак політичної волі чи вибіркове застосування санкцій. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз правових, економічних та політичних аспектів, які визначають результативність санкцій та їхній вплив на міжнародну безпеку [4, с. 50].

Міжнародне право не містить чіткої універсальної правової бази, що регламентувала б усі види санкцій. Режими санкцій базуються на окремих правових актах – таких як резолюції Ради Безпеки ООН (глава VII Статуту ООН) – або ж на національних законодавчих ініціативах (наприклад, *CAATSA*, *IEEPA*). Унаслідок цього формується різнорідна картина, в якій санкції діють за різними правовими підґрунтями. Дослідження Ф. Беллуян підкреслює відсутність універсального режиму і наголошує: запроваджені санкції або за

резолуціями ООН, або односторонні, але обидва види вимагають дотримання принципу пропорційності й прав людини, що забезпечує їхнім заходам легітимність у системі міжнародного права [1]. Натомість практика односторонніх санкцій часто сприймається більш як інструмент геополітичного тиску, ніж універсальний засіб стримування.

У ряді випадків санкційні юрисдикції різних держав або об'єднань конфліктують між собою. Так, ЄС ухвалив у 1996 р. *blocking statute* – закон, що забороняє підкорятись іноземним санкціям у межах юрисдикції ЄС, та природно суперечить екстериторіальним санкціям США. У 2018 р. цей статут було оновлено, щоб захистити європейські компанії від санкцій США щодо Ірану, що протестували підхід Америки до синхронних «вторинних» санкцій. Це яскравий приклад правового тиску, коли країна використовує національне право, щоб протистояти дії іншої юрисдикції, і виникає явний правовий конфлікт – «закон А» забороняє виконувати «закон В».

Починаючи з фундаментальних засадах, варто відзначити, що санкції повинні бути суворо диференційовані, застосовуватися в межах правової певності та відповідати принципам пропорційності й справедливості. Однак в історичній практиці чимало випадків, коли санкції застосовувалися вибірково – залежно від політичних симпатій або досягнення геополітичних цілей, що знижує їхню легітимність.

Так, у випадку Зімбабве, міжнародні санкції часто критикували за упереджений підхід. Виключне фокусування на правлячій еліті та фінансову класу, без належного моніторингу чи регулювання, призвело до того, що обмеження на активи були уникнуті через маніпуляції, а сама еліта мобілізувала внутрішню підтримку, посиливши репресії з усіх боків [76, р. 70; 48, р. 320].

Не менш показова ситуація з Іраком в 1990-х, коли «гуманітарна катастрофа» зумовлена комплексними санкціями викликала розгляд цього механізму як інструменту колективного покарання. Населення страждало, тоді як режим Хусейна зберігав контроль над ресурсами; це стало аргументом на користь переходу до таргетованих заходів.

Навіть політики й академіки визнають: «санкції рідко працюють» – їхня ефективність часто обмежена, а конструктивність сумнівна; у Іраку, Кубі, Ірані чи Венесуелі вони здебільшого завдавали збитків населенню, а політичний результат був мінімальним [35].

У правовому контексті, вибіркове застосування санкцій підриває принцип рівності перед законом: нормотворчий інструмент перетворюється на засіб політичного тиску на непокірні режими, що створює неоднорідність правового простору й підриває довіру до механізму.

Правовий аналіз показав, що механізм санкцій сьогодні перебуває у стані часткової фрагментації: відсутність універсального санкційного права на рівні ООН призводить до того, що національні системи формують власні підходи, які часто не узгоджуються між собою. Це породжує конфлікти юрисдикцій (як у випадку з екстериторіальною дією американських санкцій, що критикуються ЄС), створює ризики для стабільності міжнародного правопорядку та підважує принцип суверенної рівності держав.

Крім того, спостерігається проблема зловживання санкціями та вибіркового застосування, коли окремі країни використовують їх не лише як інструмент колективної безпеки, а й як засіб досягнення вузьконаціональних інтересів. Це знижує довіру до санкційної політики загалом, посилює дискусії про її легітимність та ефективність, а також створює ризики перетворення санкцій на елемент політичної конфронтації, а не співробітництва.

Отже, правові аспекти засвідчують, що без вироблення більш чітких міжнародних стандартів і процедур узгодження санкції залишатимуться неоднозначним і вибірковим інструментом, ефективність якого залежить не стільки від міжнародного права, скільки від балансу сил між провідними державами.

Як показав аналіз правових проблем, санкції не завжди ґрунтуються на чітких та універсальних нормах, а отже, їх застосування має прямий вплив на економіку як держав-ініціаторів, так і країн-об'єктів. У цьому контексті особливого значення набуває питання нерівномірного розподілу економічних

наслідків санкцій. Адже навіть за наявності політичної єдності щодо їх запровадження, практична реалізація часто виявляє суттєві дисбаланси у впливі на національні економіки, регіональні ринки та приватних акторів [71; 80].

Характерно, що економічні наслідки санкцій носять асиметричний характер: слабкіші економіки зазнають значно більшого тиску, тоді як великі держави чи транснаціональні корпорації нерідко знаходять способи мінімізувати втрати. Це створює підґрунтя для критики санкцій з боку окремих урядів та бізнесових кіл, які вбачають у них не лише засіб політичного впливу, але й інструмент прихованої економічної конкуренції.

Отже, економічний вимір санкційної політики є не менш проблемним, ніж правовий, адже він висвітлює нерівність у глобальному розподілі витрат і вигод від застосування обмежувальних заходів. Саме з цього випливає необхідність розгляду конкретних прикладів, які показують, яким чином економічний тиск впливає на різні групи держав і суб'єктів світового ринку.

Важливим наслідком санкційної політики є те, що її економічний тягар розподіляється вкрай нерівномірно як між державами, так і між окремими секторами економіки та приватними акторами. Це явище має подвійний характер: з одного боку, воно свідчить про силу санкцій як інструменту вибіркового впливу, а з іншого – породжує системні перекоси, що знижують їхню ефективність у довгостроковій перспективі.

По-перше, держава-об'єкт санкцій зазнає найбільшого економічного тиску. Наприклад, санкції ООН та ЄС проти Ірану у 2010–2015 рр. призвели до скорочення експорту нафти більш ніж удвічі, а ВВП країни знизився на понад 20 %. Проте для інших акторів, насамперед європейських компаній, які мали значні контракти з Іраном, санкції стали джерелом збитків, тоді як американські компанії, вже обмежені власним законодавством, понесли мінімальні втрати.

По-друге, у країнах-ініціаторах санкційний тиск теж розподіляється нерівномірно. Європейський Союз після 2014 року відчув значний спад експорту агропродукції та промислових товарів до РФ, що болісно вдарило по економіках Польщі, Фінляндії та країн Балтії [41]. Водночас для інших членів

ЄС санкції стали навіть стимулом до диверсифікації ринків та розвитку внутрішнього виробництва.

По-третє, приватні актори – компанії, банки, інвестиційні фонди – також відчувають асиметричний вплив санкцій. Великі транснаціональні корпорації мають більше можливостей для переорієнтації своїх ринків та обходу обмежень, тоді як середні та малі компанії зазнають непомірних втрат. Прикладом є санкції проти Росії після 2022 року: великі енергетичні гіганти поступово вийшли з ринку РФ із компенсаційними активами в інших регіонах, тоді як дрібні європейські виробники втратили ринок остаточно.

Отже, можна зробити висновок, що санкції у своїй економічній дії створюють асиметричні наслідки, які часто виявляються непередбачуваними і навіть небажаними для самих ініціаторів. Це ставить під сумнів їхню ефективність як інструменту довгострокового політичного тиску, адже витрати на їхнє дотримання і подолання часто перевищують очікуваний політичний ефект.

Проблема ефективності санкційної політики безпосередньо пов'язана з тим, наскільки комплексні та так звані «сма́рт»-санкції (цільові обмеження проти конкретних осіб, компаній чи секторів) здатні досягати задекларованих цілей. На практиці спостерігається тенденція, що загальні економічні санкції призводять до значних гуманітарних втрат і нерівномірного розподілу наслідків, тоді як «сма́рт»-санкції, які мали б бути більш точковими та менш руйнівними, часто демонструють обмежену ефективність через розвиток механізмів їхнього обходу [63].

По-перше, ключовою проблемою є використання тіньових фінансових схем. Держави-об'єкти санкцій створюють розгалужені мережі підставних компаній, офшорних юрисдикцій та фіктивних банківських рахунків, що дозволяє уникати блокування активів. Прикладом є діяльність Ірану, який протягом санкційного періоду 2010–2015 рр. активно використовував азійські банки та компанії-посередники для торгівлі нафтою всупереч ембарго.

По-друге, ефективність санкцій знижується через залучення посередників та «третіх країн». Росія після 2014 року розгорнула системні механізми імпортозаміщення та переорієнтації постачань через Китай, Туреччину та інші держави, що офіційно не підтримали санкційні режими. Це дозволило Кремлю зберегти доступ до ключових товарів подвійного призначення та критичних технологій [58].

По-третє, держави-об'єкти санкцій активно шукають альтернативні ринки збуту. Наприклад, після введення обмежень на експорт енергоресурсів до ЄС у 2022 році Росія суттєво збільшила поставки нафти та газу до Індії й Китаю, компенсуючи втрати від європейських ринків. Подібна стратегія дозволяє уникнути колапсу економіки, навіть якщо доходи скорочуються.

Таким чином, попри модернізацію підходів та перехід від комплексних до цільових санкцій, ефективність цього інструменту значно обмежується наявними каналами обходу. Це свідчить про необхідність не лише запровадження обмежень, а й створення більш потужних механізмів контролю та координації між союзниками. Без цього санкції залишатимуться радше символічним інструментом політичного тиску, ніж дієвим засобом досягнення поставлених цілей.

Аналіз економічних аспектів санкційної політики свідчить, що їх ефективність нерідко підринається нерівномірним розподілом наслідків, розвитком тіньових схем та активним пошуком альтернативних ринків. Комплексні санкції виявляють значний гуманітарний ефект, тоді як «смарт»-санкції залишаються обмежено дієвими через механізми обходу. Відтак, економічна складова санкційної політики має бути підкріплена скоординованими заходами контролю та міжнародною співпрацею для досягнення очікуваних результатів [52].

Політичні аспекти реалізації санкційної політики є одним із найбільш суперечливих вимірів. По-перше, існують очевидні протиріччя між глобальними та регіональними інтересами. Наприклад, санкційні режими ООН інколи втрачають ефективність через небажання окремих регіональних гравців

підтримувати обмеження, оскільки вони суперечать їхнім економічним чи безпековим пріоритетам.

По-друге, санкції часто використовуються як інструмент політичного тиску, що породжує звинувачення у «подвійних стандартах». Західні держави активно запроваджують санкції проти авторитарних режимів, але водночас залишають поза увагою порушення з боку стратегічних партнерів. Це створює дисбаланс у сприйнятті міжнародного права та підриває довіру до універсальності санкційного механізму.

По-третє, санкції мають значний вплив на внутрішню політику держав-об'єктів. Часто вони спричиняють ефект консолідації еліт та суспільства навколо владного режиму, як це сталося в Росії після 2014 року. Водночас у деяких випадках санкції посилюють тиск на владу і стимулюють пошук компромісних рішень, наприклад, у випадку Південної Африки наприкінці апартеїду.

Нарешті, санкції впливають і на динаміку міжнародних коаліцій. Вони можуть виступати каталізатором інтеграції союзників (як у випадку спільних заходів ЄС та США проти Ірану), але також здатні поглиблювати розбіжності у підходах до міжнародної безпеки, створюючи простір для нових альянсів «позасанкційних» держав [62].

Політичні аспекти санкційної політики показують її подвійний характер: з одного боку, санкції залишаються інструментом впливу на держави-порушники та мобілізації міжнародних коаліцій, а з іншого – породжують значні суперечності у глобальній системі. Вони часто використовуються вибірково, що підриває довіру до їхньої універсальності, та нерідко зміцнюють, а не послаблюють авторитарні режими. Водночас санкції мають потенціал для зміни політичної поведінки держав, проте лише за умови узгоджених дій на міжнародному рівні [66].

Систематизація проблем правового, економічного та політичного характеру (табл.3.1) свідчить, що головним викликом санкційної політики є її фрагментованість і залежність від інтересів окремих держав чи блоків. Усі

аспекти взаємопов'язані: правова невизначеність створює можливості для економічного обходу санкцій, а політична вибірковість підриває довіру до цього інструменту. Ефективність санкцій можлива лише за умови комплексного підходу, який передбачає правову уніфікацію, економічну збалансованість та політичну узгодженість у рамках глобальної системи міжнародної безпеки.

Таблиця 3.1

**Політико-правові, економічні та політичні аспекти ефективності
санкційної політики [33; 38; 60; 66]**

Аспект	Ключові проблеми	Наслідки	Потенційні шляхи вирішення
Правові	Відсутність універсалізації міжнародного санкційного права; конфлікти між міжнародним та національним законодавством; вибіркоче застосування.	Правова невизначеність, зловживання механізмом санкцій, зниження довіри до міжнародного права.	Уніфікація санкційних норм, гармонізація міжнародного та національного законодавства, створення незалежних механізмів моніторингу.
Економічні	Нерівномірний розподіл наслідків; механізми обходу санкцій (тіньові схеми, альтернативні ринки).	Послаблення ефективності санкцій, стимулювання «сірої» економіки, негативні гуманітарні наслідки.	Посилення міжнародного контролю, розробка цільових («смайт») санкцій, узгодження заходів на глобальному рівні.
Політичні	Протиріччя між глобальними та регіональними інтересами; подвійні стандарти; вплив на внутрішню політику об'єктів санкцій.	Консолідація авторитарних режимів, криза довіри до санкційних механізмів, розбіжності у міжнародних коаліціях.	Узгодженість дій на рівні міжнародних організацій, зменшення політизації санкцій, посилення прозорості та підзвітності.

Комплексний розгляд правових, економічних та політичних аспектів реалізації санкційної політики засвідчує, що проблеми її ефективності мають системний характер і взаємопов'язані між собою. Недостатня уніфікація

правових норм, наявність механізмів обходу санкцій та їх вибіркове застосування у політичній площині знижують результативність міжнародних зусиль. Водночас санкції залишаються важливим інструментом підтримання міжнародного порядку, проте їхня дієвість безпосередньо залежить від узгодженості дій міжнародних і регіональних організацій, а також готовності провідних держав діяти у межах єдиних правил [33].

3.2. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України

Російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 році з незаконної анексії Криму та набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала ключовим викликом для сучасної системи міжнародної безпеки. Санкції, запроваджені міжнародними організаціями та провідними державами світу, розглядаються як головний інструмент політико-економічного тиску на Російську Федерацію з метою зупинення агресії, обмеження її військового потенціалу та підриву економічних можливостей. На відміну від попередніх прикладів санкційної практики, український кейс характеризується безпрецедентною масштабністю та координацією дій міжнародної спільноти. У цьому контексті важливо проаналізувати правові, економічні та політичні виміри санкцій, а також оцінити їхню роль у формуванні стратегічних перспектив протидії агресії [74].

Наразі проблема відноситься до найактуальніших, адже війна Росії проти України триває, і міжнародні санкції залишаються одним із ключових інструментів впливу на державу-агресора. Правові підвалини санкцій проти Російської Федерації формуються на кількох рівнях – глобальному, регіональному та національному.

Передусім, слід наголосити, що Рада Безпеки ООН не змогла запровадити санкції проти РФ у зв'язку з її статусом постійного члена та правом вето. Це стало суттєвим викликом для міжнародного права, адже продемонструвало

обмеженість універсального механізму колективної безпеки в умовах, коли одна з держав-порушників є водночас гарантом міжнародного порядку.

У відповідь на цю ситуацію провідні регіональні об'єднання та національні уряди розробили власні правові механізми санкційної політики. Так, Європейський Союз застосував комплексний підхід, спираючись на положення Договору про ЄС та рішення Ради ЄС, які набувають чинності через відповідні регламенти. Ці документи стали правовою основою запровадження багаторівневих обмежень – від замороження активів і візових заборон до секторальних санкцій у сфері фінансів, енергетики й оборонних технологій [31].

У Сполучених Штатах Америки правова база ґрунтується на низці актів Конгресу та виконавчих указів Президента. Найбільше значення мали такі документи, як International Emergency Economic Powers Act (IEEPA) та Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA). Вони надали Президенту США широкі повноваження щодо блокування активів, обмеження доступу до американської фінансової системи та запровадження так званих «вторинних санкцій» проти третіх країн і компаній, які співпрацюють із РФ.

Окремо слід зазначити Велику Британію, яка після Brexit отримала власний санкційний інструментарій – Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018, що дозволяє уряду самостійно формувати санкційні режими. Це надало Лондону більшу гнучкість і дозволило швидко приєднуватися до заходів США та ЄС.

Правові механізми санкційної політики також діють у Канаді, Японії, Австралії та низці інших країн, які використовують власні законодавчі акти для імплементації обмежувальних заходів. Важливо, що ці режими значною мірою узгоджені між собою, що забезпечує підвищення їхньої ефективності.

Таким чином, правові основи санкцій проти РФ відзначаються фрагментарністю на рівні глобального права та водночас високим рівнем координації на рівні регіональних і національних систем. Цей феномен демонструє еволюцію міжнародного санкційного права: у ситуації блокування

механізмів ООН, санкційна політика розвивається як мережа взаємопов'язаних правових режимів, об'єднаних спільною метою – стримування агресора та відновлення міжнародної безпеки [40].

На схемі відображено багаторівневу структуру правових основ санкційної політики проти РФ, а саме:

- глобальний рівень (ООН) формально є універсальною інституцією міжнародної безпеки, проте механізм санкцій блокується Росією як постійним членом Ради Безпеки;
- регіональний рівень (ЄС) санкції ґрунтуються на рішеннях Ради ЄС та регламентах, які мають обов'язковий характер для держав-членів;
- національний рівень (США, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія) правова база представлена окремими законами (CAATSA, IEEPA, Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018 тощо) та виконавчими актами, які дозволяють оперативно вводити санкційні режими;
- координаційний вимір міждержавна співпраця та узгодженість санкційних заходів забезпечують синергію, що компенсує відсутність єдиного механізму в рамках ООН [60].

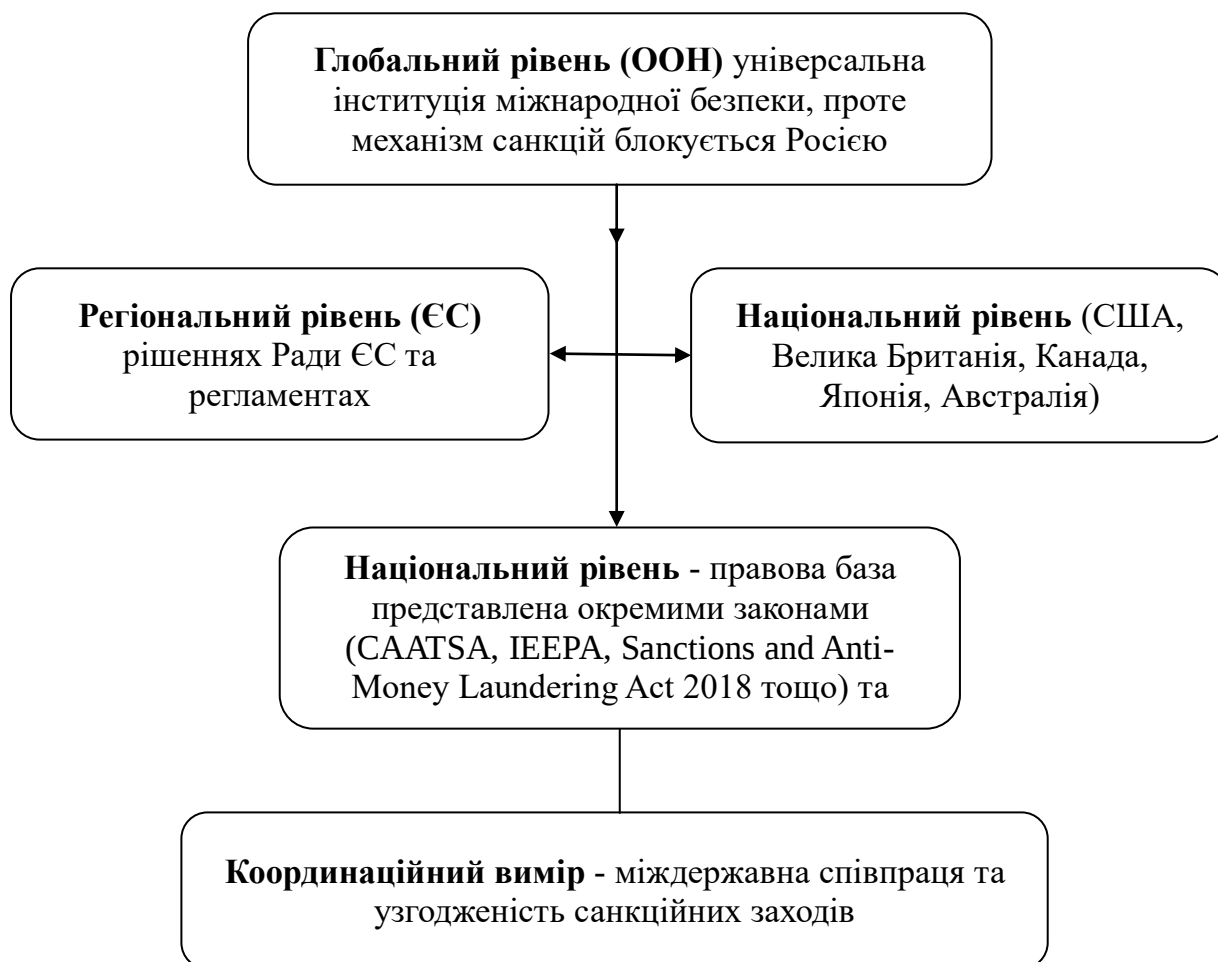

Рис. 3.1. Правові механізми запровадження санкцій проти Російської Федерації [40; 71; 72]

Отже, рис.3.1 демонструє, що правові основи санкцій проти РФ є поліцентричними: у глобальному масштабі вони роздроблені, але в регіональному та національному вимірах – доволі інтегровані, що забезпечує певну ефективність у протидії російській агресії.

Розглядаючи питання санкційної відповіді на російську агресію проти України, варто підкреслити, що система міжнародних обмежень формувалася поступово, з огляду на політичні обставини, масштаби агресії та необхідність координації між ключовими акторами.

По-перше, Рада Безпеки ООН через право вето Росії виявилася фактично паралізованою у питаннях запровадження обов'язкових санкцій. Це ще раз підтвердило структурний дефект міжнародного права, коли держава-агресор здатна блокувати колективні заходи проти себе самої. Відтак, інші центри сили – ЄС, США, Велика Британія, Канада, Японія та низка держав-партнерів – стали рушійною силою у створенні санкційного режиму проти РФ.

По-друге, санкційні пакети цих держав і об'єднань розгорталися поступово, відповідно до динаміки конфлікту:

- 2014 р. – реакція на незаконну анексію Криму та війну на Донбасі: обмежувальні заходи проти окремих осіб, заборона на торгівлю з Кримом, перші фінансові обмеження.

- 2018–2020 рр. – посилення санкцій через агресію в Азовському морі, отруєння Скрипалів та втручання у вибори: розширення персональних санкцій і секторальних обмежень.

- після 24 лютого 2022 р. – безпрецедентні санкційні пакети: відключення низки банків від SWIFT, ембарго на енергоносії, замороження валютних резервів Центробанку РФ, експортні обмеження на

високотехнологічну продукцію, персональні санкції проти російських еліт, медіа та пропагандистських структур.

По-третє, правовий механізм координації санкцій між ЄС, США та іншими партнерами показав свою гнучкість: попри відмінності у правових системах, санкції здебільшого ухвалювалися синхронно, що підвищувало їх ефективність [40].

Отже, санкційний режим проти РФ справив значний економічний та політичний вплив, однак не зміг у короткостроковій перспективі змусити Кремль змінити курс. У таблиці 3.2 відображено, як провідні держави та об'єднання (ЄС, США, Велика Британія, Канада, Японія) поетапно розширювали санкції проти Росії.

Таблиця 3.2

Поступовість санкцій проти Російської Федерації (2014–2023 рр.) [41; 60; 81]

Етап	Характер санкцій	Приклади основних обмежень	Ключові актори	Оцінка впливу
2014 (анексія Криму)	Початкові секторальні санкції	Замороження активів, заборона в'їзду для окремих осіб; обмеження доступу до технологій для енергетичного сектору	ЄС, США, Канада, Японія, Австралія	Обмежений ефект, демонстрація політичної солідарності Заходу
2015–2019 (ескалація на Донбасі)	Розширення санкційного пакету	Заборона на фінансування російських держбанків; ембарго на зброю; обмеження подвійних технологій	ЄС, США, Велика Британія, Канада	Поступове зростання економічного тиску, але РФ адаптувалась через альтернативні ринки
2020–2021 (перед повномасштабним вторгненням)	Точкові «смарт»-санкції	Обмеження щодо окремих компаній та чиновників, санкції через справу Навального	США, ЄС, Велика Британія	Локальний вплив, збереження «режиму стримування»
2022 (повномасштабна агресія)	Безпрецедентні пакетні санкції	Відключення від SWIFT ключових банків; замороження золотовалютних резервів ЦБ РФ; ембарго на нафту та	США, ЄС, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія,	Суттєвий економічний удар: падіння ВВП, зростання інфляції,

		вугілля; персональні санкції	G7	фінансова ізоляція
2023 (адаптація та посилення контролю)	Санкції другого рівня, протидія	Вторинні санкції проти третіх країн і компаній; посилення контролю за «сірим» імпортом	США, ЄС, Велика Британія	Зміцнення ефективності санкцій

Аналіз поступовості санкцій (табл.3.2) проти Російської Федерації свідчить про еволюцію санкційної політики міжнародної спільноти – від обмежених персональних та секторальних заходів після анексії Криму у 2014 році до безпрецедентних комплексних пакетів після повномасштабного вторгнення 2022 року. Поступовість санкцій відображає прагнення провідних держав поєднувати політичні сигнали із практичним економічним тиском. Найбільшого впливу санкції набули тоді, коли були спрямовані на критичні для Росії сфери – фінансову систему, енергетичний експорт та доступ до високих технологій. Водночас досвід 2014-2021 років довів, що відкладені та неповні заходи дозволяли РФ адаптуватися та вибудовувати альтернативні механізми обходу. Це робить очевидним: ефективність санкцій зростає лише за умов колективності, комплексності та постійного посилення режиму контролю за їх виконанням.

Економічний тиск, спричинений санкціями, насамперед відобразився у фінансовій сфері. Відключення низки російських банків від системи SWIFT, замороження міжнародних резервів Центрального банку РФ та обмеження доступу до західних ринків капіталу призвели до суттєвого скорочення фінансових потоків. Відтік інвестицій, падіння довіри до банківської системи та зростання витрат на зовнішні операції стали ключовими проявами цієї кризи. За оцінками МВФ, у 2022 році російська економіка зазнала одного з найбільших у світі падінь ВВП серед країн G20 [55, р. 45].

Особливого удару зазнав енергетичний сектор, який традиційно є головним джерелом валютних надходжень Росії. Європейське ембарго на нафту та вугілля, обмеження цінового коридору нафти («price cap»), а також зупинка

багатьох спільних енергетичних проєктів з провідними західними компаніями призвели до скорочення доходів бюджету РФ. За даними Міжнародного енергетичного агентства, у 2023 році доходи Росії від продажу нафти знизилися на понад 40% порівняно з довоєнним рівнем [54, р. 12].

Не менш відчутними стали наслідки у технологічній сфері. Санкції обмежили імпорт високотехнологічних товарів подвійного призначення – електроніки, мікрочипів, авіаційних деталей. Це фактично зупинило низку стратегічних виробництв, зокрема у військово-промисловому комплексі та цивільній авіації. Втрата доступу до інновацій змусила Росію орієнтуватися на сірий імпорт через треті країни, проте ці канали не здатні компенсувати масштаби обмежень.

Попри це, російська економіка демонструє адаптивність. Кремль активно розвиває торговельні зв'язки з Китаєм, Індією, Туреччиною та іншими країнами, які не приєдналися до санкційного режиму. Спроби обходу санкцій включають створення «тіньового флоту» для перевезення нафти, використання посередників у третіх країнах, а також переорієнтацію на внутрішнє виробництво технологій. Однак така адаптація носить короткостроковий характер і супроводжується зростанням витрат та зниженням якості продукції, що у перспективі лише посилює структурну кризу російської економіки [56].

Представлені дані у табл. 3.3 свідчать, що міжнародні санкції завдали Російській Федерації значних економічних збитків, насамперед у сферах фінансів, енергетики та технологій. Найбільші втрати РФ зазнала внаслідок скорочення валютних доходів та втрати доступу до сучасних технологій, що загострює її структурну відсталість. Водночас спроби адаптації через сірі схеми імпорту, нові торговельні маршрути та внутрішні програми імпортозаміщення не компенсують масштабів втрат і створюють довгострокові ризики для стабільності економічної системи.

Таблиця 3.3

Економічні наслідки санкцій для Російської Федерації [60; 55]

Сфера впливу	Основні	Ключові наслідки	Адаптаційні
--------------	---------	------------------	-------------

	санкційні заходи		механізми РФ
Фінансова	- Відключення банків від SWIFT - Замороження резервів ЦБ РФ - Заборона доступу до зовнішніх ринків капіталу	- Відтік інвестицій - Знецінення рубля у 2022 р. - Зростання транзакційних витрат	- Перехід на національні валюти у торгівлі (рубль–юань) - Розвиток внутрішніх платіжних систем (Мир)
Енергетична	- Ембарго ЄС на нафту та вугілля - Цінове обмеження нафти («price cap») - Зупинка енергетичних проєктів із західними компаніями	- Зниження бюджет продовження таблиці 3.3 гаю, на ~40% у 2023 р. - Втрата ключових ринків ЄС - Падіння інвестицій у видобуток	- Збільшення індії, Туреччини - Використання «тіньового флоту»
Технологічна	- Заборона імпорту високих технологій - Санкції на авіаційні та військові компоненти - Контроль експорту мікрочипів	- Зупинка частини авіаційного парку - Дефіцит мікроелектроніки - Зниження інноваційного потенціалу	- Сирій імпорт через треті країни - Імпортозаміщення (низької ефективності) - Пошук нових постачальників (Іран, Китай)
Загальноекономічна	- Комплексні секторальні санкції - Обмеження для російських компаній на глобальних ринках	- Падіння ВВП у 2022 р. (~ -2,1%) - Зростання інфляції - Відтік капіталу та кадрів	- Державна підтримка «стратегічних» галузей - Контроль за капіталом та валютними потоками

Прийнято вважати, що міжнародні санкції є не лише економічним, а й насамперед політичним інструментом, покликаним забезпечити тиск на державу-порушника з метою зміни її поведінки. У випадку російської агресії проти України санкційний режим став складовою ширшої стратегії дипломатичного стримування, спрямованої на ізоляцію Російської Федерації у міжнародних інституціях та формування нової архітектури безпеки в Європі.

Загальновідомо, що санкції відіграли ключову роль у консолідації західних союзників навколо українського питання. Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Канада, Японія та інші партнери узгоджено впроваджували багаторівневі обмеження, що продемонструвало безпрецедентний рівень координації у відповідь на агресію. Санкційний механізм виступив маркером політичної солідарності й сигналом для Москви, що подальші воєнні дії не залишаться без міжнародних наслідків [9].

Разом з тим, санкційна політика виявила і низку викликів, пов'язаних з єдністю коаліції. Частина держав – членів ЄС чи інших міжнародних організацій – не завжди демонструє готовність підтримувати найжорсткіші обмежувальні заходи, керуючись власними економічними інтересами. Енергетична залежність, торговельні зв'язки або політичні розрахунки ускладнюють вироблення одностайних рішень і створюють ризики розколу в єдиному фронті санкційного тиску.

Аналіз політичного виміру санкцій проти Росії (табл.3.4) дає підстави стверджувати, що вони стали не лише економічним інструментом, а й вагомим елементом дипломатичного тиску, спрямованого на ізоляцію держави-агресора. Узгоджені дії США, ЄС, Великої Британії та інших союзників продемонстрували безпрецедентний рівень міжнародної солідарності у захисті суверенітету України. Водночас ефективність цієї політики ускладнюється викликами, пов'язаними з різним рівнем залежності окремих країн від російських ресурсів та відмінностями у стратегічних інтересах.

Таблиця 3.4

Політичний вимір санкцій проти Росії [56; 67]

Аспект	Зміст / приклади
Санкції як елемент дипломатичного тиску	Засіб міжнародної ізоляції РФ, сигнал про неприйнятність агресії, формування нової системи безпеки в Європі.
Консолідація західних союзників	Узгоджені санкції США, ЄС, Великої Британії, Канади, Японії та інших партнерів; демонстрація політичної солідарності.
Виклики єдності коаліції	Розбіжності у підходах між державами; залежність окремих країн від російських енергоносіїв; економічні інтереси, що ускладнюють ухвалення жорстких рішень.

Наслідки для міжнародних відносин	Посилення трансатлантичної співпраці; зростання напруженості у відносинах між Заходом та країнами «Глобального Півдня», що скептично ставляться до санкцій.
-----------------------------------	---

Таким чином, політичний вимір санкційної політики щодо Росії поєднує як очевидні успіхи у формуванні спільної позиції Заходу, так і внутрішні суперечності, що потребують подальшого врегулювання. Попри ці суперечності, санкції зміцнили трансатлантичне партнерство, але водночас поглибили лінії поділу з частиною держав «Глобального Півдня», що свідчить про складність досягнення глобального консенсусу.

Безсумнівно, що сукупність фінансових, технологічних, енергетичних і транспортних обмежень довела здатність істотно звужувати ресурсну базу Кремля, зокрема через (а) «вузькі місця» у доступі до високотехнологічного імпорту та капіталу, (б) зниження рентних доходів від експорту нафти/нафтопродуктів завдяки ціновій стелі та логістичним бар'єрам, (в) підвищення трансакційних витрат для державних і приватних акторів РФ. Українські дослідження KSE Institute фіксують, що цінова стеля й морські заборони суттєво здешевили російську нафту відносно світових бенчмарків і водночас підняли вартість «тіньового флоту», що обмежує чисті експортні надходження [60, с. 2–5]. Аналітика DiXi Group показує, що посилення контролю за коносаментами, страхуванням і брокерськими операціями зменшує привабливість обходу стелі та підвищує витрати посередників, що в підсумку стискає валютні надходження РФ [81, 2024, с. 3–6]. На рівні ЄС узагальнені оцінки підтверджують скорочення зовнішньоторговельних потоків РФ і структурний зсув експортних маршрутів з негативною ціною премією для російських енергоносіїв [41, с. 2–3]. У більш широкому вимірі МВФ відзначає, що санкційні й пов'язані з війною шоки змінили канали торгівлі, фінансові потоки та очікування бізнесу в регіоні, ускладнюючи доступ РФ до фінансування й імпорту критичних компонентів [55, с. 5–7].

Водночас ефект санкцій неоднорідний у часі й просторово залежний від обхідних схем (реекспорт через треті країни, використання «тіньового флоту»,

маніпуляції документами, змішування нафтопродуктів). Українські експерти фіксують системні «дірки» у контролі кінцевого споживача, які дають змогу перенацілювати товаропотоки через юрисдикції із м'якішим комплаєнсом; відтак потрібні «каскади» вторинних заходів і синхронізація митного/банківського нагляду партнерів [81, с. 5–7]. Досвід ЄС свідчить, що за відсутності швидких спільних рішень щодо моніторингу та перевірки посередників, частина ефекту вимивається через переорієнтацію торгівлі, що підкреслювали ще до повномасштабного вторгнення оглядові записки Європейського парламенту [41, с. 3–4]. Нарешті, навіть за значного тиску РФ демонструє адаптацію – імпортозаміщення в простих технологіях, фіскальну мобілізацію та тимчасову підтримку виробництва обороною; ці явища, однак, мають високу вартість і породжують дисбаланси, які посилюють довгострокову вразливість (переорієнтація на дорожчі логістичні ланцюги, деградація капіталу й людських ресурсів) [55, с. 6–8].

Перспектива підвищення результативності санкцій полягає не стільки в «кількісному» нарощуванні переліків, скільки в якісному менеджменті виконання: глибшому обміні даними між митницями й фінмоніторингом, алгоритмічному виявленні реекспорту, посиленій відповідальності страховиків/перевізників, розширенні вторинних санкцій до посередників та банків, які системно сприяють обходу, і в таргетуванні «вузлів» ВПК (електронні компоненти, верстати, хімія подвійного призначення). Українські інститути (KSE, DiXi) прямо рекомендують підвищувати прозорість коносаментів і перевірок P&I, додавати «чутливі» товарні позиції до режимів контролю, синхронізувати порогові ціни та реально застосовувати «enforcement-first» підхід [60, с. 9–10; 81, с. 6–7]. У політико-правовому вимірі узгодження форматів ЄС–G7–Велика Британія–Канада–Японія та розбудова каналів із «ключовими транзитними» юрисдикціями (Кавказ, Центральна Азія, Близький Схід) знижує простір для обходу; ще раніше на це вказували порівняльні оцінки ефективності різних режимів у європейських оглядах.

Таким чином, загальна логіка така: менше «символічних» пакетів – більше спільного контролю і примусу до комплаєнсу. За цієї умови санкції й надалі обмежуватимуть військово-економічний потенціал РФ і підвищуватимуть ціну агресії, навіть попри часткову адаптацію.

3.3. Можливі напрямки підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики

Санкції у сучасній системі міжнародних відносин перетворилися на один із ключових інструментів забезпечення безпеки та реагування на агресію, тероризм чи масові порушення прав людини. Можливі напрямки підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики охоплюють кілька взаємопов'язаних площин (рис.3.2): інституційно-правову, що передбачає уніфікацію міжнародних норм та посилення ролі універсальних організацій на зразок ООН; економічно-фінансову, де важливим стає розширення цільових («смайт») санкцій, запровадження вторинних обмежень та цифровий контроль за фінансовими потоками; політичну, пов'язану з консолідацією санкційних коаліцій і формуванням довгострокових стратегій стримування агресорів; а також технологічно-інноваційну, яка спирається на використання big data, штучного інтелекту чи блокчейн-інструментів для відстеження схем обходу. Водночас їх не можна розглядати ізольовано: жоден із напрямів сам по собі не забезпечить достатньої результативності санкцій, адже лише комплексне поєднання правових, економічних, політичних та технологічних заходів здатне створити ефективний глобальний механізм [46].

Отже, однією з найважливіших особливостей досліджуваного об'єкта є його багатовимірність: санкції не можуть бути ефективними без комплексного підходу, що включає правові, економічні та політичні аспекти. Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє проілюструвати певні спостереження щодо того, що уніфікація міжнародних норм, підвищення ролі

інституцій глобального управління та контроль за виконанням санкцій стають базовими передумовами підвищення результативності санкційного режиму.

Рис. 3.2. Можливі напрями підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики [29]

Розглянемо кожен із напрямків окремо:

1. Інституційно-правові напрями удосконалення санкційної політики.

По-перше, уніфікація міжнародних норм санкційного права є критичною для усунення правових колізій, що виникають між національними законодавствами різних держав. Відсутність єдиного підходу призводить до вибіркості застосування санкцій та створює «лазівки» для держав і приватних акторів, які прагнуть їх обійти. У цьому контексті важливо сформувати більш узгоджену систему міжнародного санкційного права, де базові принципи мали б універсальний характер.

По-друге, підвищення ролі ООН та усунення проблеми блокування рішень Радою Безпеки постає одним із головних викликів сучасної системи санкцій. Ситуація з російською агресією проти України наочно демонструє, що

право вето постійних членів Ради Безпеки унеможливило ухвалення рішень щодо ключових питань міжнародної безпеки. Удосконалення механізму ухвалення рішень або запровадження альтернативних процедур могло б знизити залежність від політичних інтересів окремих держав.

По-третє, посилення правових механізмів контролю за виконанням санкцій є важливою умовою їхньої дієвості. Наразі спостерігається тенденція до обходу обмежень через третіх країн, посередників чи тіньові схеми. Розбудова ефективної системи моніторингу та санкційного комплаєнсу (compliance) сприятиме не лише виявленню порушень, але й підвищенню довіри до санкцій як інструменту глобальної політики [67].

2. Економічні та фінансові інструменти підвищення ефективності.

Однією з ключових передумов дієвості санкцій у сучасних умовах є не стільки їхня кількість, скільки якість та здатність адаптуватися до нових викликів світової економіки. Економічний вимір санкційної політики значно ускладнився через глобалізацію фінансових потоків, появу цифрових валют та розвиток складних транснаціональних мереж постачання. Тому підвищення ефективності санкційної політики неможливе без застосування більш гнучких і технологічно оснащених інструментів.

По-перше, розширення режиму «сма́рт»-санкцій дозволяє уникнути надмірного тиску на цивільне населення, водночас концентруючи обмеження на конкретних політичних та економічних елітах, які приймають рішення чи фінансово підтримують агресивні дії. Цей підхід демонструє вищу точність у досягненні політичних цілей та знижує критику щодо гуманітарних наслідків санкцій.

По-друге, використання цифрових технологій для моніторингу фінансових потоків стає обов'язковою умовою сучасної санкційної політики. Застосування блокчейн-технологій, систем штучного інтелекту для аналізу транзакцій та інтеграція глобальних баз даних фінансового моніторингу дають можливість оперативно виявляти схеми обходу санкцій, включно з використанням криптовалют чи офшорних юрисдикцій [69–

По-третє, посилення механізмів вторинних санкцій проти посередників і компаній-обхідників є відповіддю на практику використання «сірих зон» міжнародної економіки. Запровадження суворіших обмежень для третіх країн чи компаній, що сприяють обходу санкцій, дозволяє знизити ефективність тіньових схем і водночас підвищує політичний тиск на держави, які не приєдналися до санкційних коаліцій.

Таким чином, економічні та фінансові напрями удосконалення санкційної політики не лише розширюють спектр можливостей міжнародних акторів, але й формують основу для довгострокової результативності санкцій як інструменту глобальної безпеки.

3. Політичний та стратегічний вимір.

Найважливішою передумовою результативності міжнародних санкцій є їхня політична та стратегічна узгодженість. Санкції не можуть існувати у відриві від ширшого контексту міжнародної безпеки, а отже, їхня дієвість прямо залежить від здатності провідних держав забезпечити довгострокову координацію та уникнути внутрішніх протиріч у спільних діях.

По-перше, забезпечення єдності та стійкості санкційних коаліцій залишається одним із найбільших викликів сучасної глобальної політики. Приклади санкцій проти Російської Федерації після 2014 року продемонстрували, що єдність Заходу не є даністю, а потребує постійної дипломатичної роботи, зокрема подолання відмінностей у економічних інтересах держав ЄС чи трансатлантичних партнерів. Єдність коаліції є ключовим чинником того, наскільки санкції матимуть реальний вплив, оскільки будь-які «розриви» створюють можливості для їх обходу [62].

По-друге, формування довгострокових стратегій стримування агресорів передбачає перехід від реактивного до проактивного підходу. Санкції мають не лише карати за вже здійснені порушення міжнародного права, а й запобігати їх повторенню, створюючи у потенційних агресорів чітке усвідомлення вартості подібних дій. Це потребує інституціоналізації санкційних механізмів, зокрема

закріплення критеріїв їх застосування та сценаріїв поступової ескалації у випадку порушення норм міжнародної безпеки.

По-третє, поєднання санкцій із дипломатичними та безпековими інструментами створює основу для комплексної стратегії. Досвід доводить, що санкції, застосовані у відриві від політичного діалогу чи військово-безпекових заходів, рідко досягають повного ефекту. Натомість у поєднанні з дипломатичним тиском, підтримкою міжнародних судових інституцій та заходами з посилення обороноздатності держав-жертв агресії санкції здатні перетворитися на важливий елемент загальної архітектури міжнародної стабільності [29].

Отже, політичний та стратегічний вимір санкційної політики виступає визначальним у контексті їхньої ефективності: лише за умов стійкої коаліції, чітко визначеної довгострокової стратегії та інтеграції з іншими інструментами міжнародної політики санкції можуть бути не ситуативним засобом тиску, а реальною запорукою підтримання міжнародної безпеки.

4. Технологічно-інноваційний компонент.

Поступова технологізація, зумовлена як зростанням складності глобальних фінансово-економічних зв'язків, так і дедалі вишуканішими схемами обходу обмежень. Саме тому технологічно-інноваційний вимір санкційних механізмів стає не допоміжним, а стратегічно необхідним інструментом їхньої ефективності.

По-перше, застосування big data та штучного інтелекту (AI) відкриває можливості для глибокого аналізу фінансових потоків і торговельних операцій у реальному часі. Такі інструменти дозволяють виявляти нетипові транзакції, визначати ризикові компанії та виявляти «сірі» ланцюги постачання, що використовуються для обходу санкцій. Уже зараз провідні фінансові регулятори активно інтегрують алгоритми машинного навчання у свої системи контролю, що дозволяє значно скоротити часовий лаг між вчиненням порушення та його виявленням [46].

По-друге, інституціоналізація глобальних платформ з обміну інформацією про санкції є важливим напрямом підвищення прозорості та ефективності цього інструменту. Створення міжнародних баз даних, де акумулюється інформація про санкційні режими, підсанкційні компанії та осіб, забезпечує координацію між різними державами та зменшує ризики дублювання чи суперечностей у санкційній політиці. Така уніфікація підвищує довіру до санкційних механізмів і робить їх дієвішими на глобальному рівні.

По-третє, використання блокчейн-технологій у сфері контролю за походженням товарів і фінансових операцій має перспективу стати проривним рішенням. Блокчейн забезпечує прозорість та незмінність даних, що унеможливорює фальсифікацію документів чи маніпуляцію із ланцюгами постачання. Це дозволяє створити більш надійний контрольний механізм, особливо у випадках із високим ризиком прихованих поставок товарів подвійного призначення чи прихованого фінансування.

Таким чином, технологічно-інноваційний компонент може суттєво посилити спроможність міжнародних санкцій виконувати свої функції, мінімізуючи ризики їх обходу та підвищуючи прозорість глобальних економічних процесів. Водночас його ефективність на пряму залежить від рівня міжнародної співпраці та готовності держав інвестувати у створення спільних технологічних рішень [53].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що підвищення ефективності санкційної політики не може спиратися на один окремо взятий напрямок. Правові, економічні, політичні та технологічні аспекти взаємопов'язані між собою та вимагають комплексного підходу. Недостатність хоча б одного елементу призводить до зниження загальної результативності санкційного механізму. Саме тому доцільно представити ці компоненти в узагальненому вигляді для виявлення їхніх сильних сторін і потенційних викликів.

Як показує систематизація (табл. 3.4), кожен напрям удосконалення санкцій має свої сильні сторони, але й супроводжується певними викликами.

Правові інновації забезпечують легітимність і сталість механізму, економічні інструменти дозволяють завдавати цілеспрямованих ударів по ключових секторах держав-агресорів, політична складова підтримує єдність і стійкість міжнародних коаліцій, а технологічно-інноваційний вимір мінімізує ризики обходу санкцій.

Таблиця 3.4

Основні напрями удосконалення санкційної політики у глобальному вимірі [29; 46]

Напрямок	Ключові заходи	Потенційні переваги	Основні виклики
Інституційно-правовий	Уніфікація норм міжнародного санкційного права; підвищення ролі ООН; контроль виконання	Створення єдиних стандартів, підвищення легітимності санкцій	Опір держав із правом вето; різне трактування міжнародного права
Економічно-фінансовий	Розширення «смайт»-санкцій; цифровий моніторинг; вторинні санкції	Точковий вплив, обмеження ресурсної бази агресора	Розвиток тіньових схем; втрати для бізнесу третіх країн
Політичний та стратегічний	Єдність коаліцій; довгострокові стратегії; поєднання санкцій з дипломатією та безпекою	Консолідація союзників; зростання політичного тиску на агресора	Втома від санкцій; ризики розколу коаліції
Технологічно-інноваційний	Використання big data, AI, блокчейну; глобальні бази даних	Підвищення прозорості; мінімізація обходу санкцій	Висока вартість; потреба у міжнародній координації

Таким чином, можливі напрями підвищення ефективності санкцій як інструменту глобальної політики охоплюють інституційно-правові, економічні, політичні та технологічні аспекти. Їх комплексна реалізація здатна забезпечити більш системний характер санкційної політики, підвищити рівень координації між державами та міжнародними організаціями, а також мінімізувати ризики обходу санкційних режимів. Водночас важливо підкреслити, що лише

поєднання зазначених напрямів у єдину стратегічну модель дозволить досягти максимальної ефективності, оскільки ізольоване використання окремих механізмів не забезпечує належного результату в умовах сучасної багатополлярної міжнародної системи.

Висновки до розділу 3

Комплексний аналіз проблем ефективності міжнародних санкцій дозволив виявити, що їхній механізм стикається з низкою правових, економічних та політичних викликів, які значною мірою визначають рівень дієвості цього інструменту. Недостатня уніфікація міжнародного санкційного права, подвійні стандарти у застосуванні обмежень та конфлікти між міжнародними і національними правовими режимами створюють прогалини, що послаблюють легітимність та передбачуваність санкційної політики.

Економічний вимір санкцій виявив нерівномірність їхнього впливу на різні держави та приватних акторів, що спричиняє дисбаланс інтересів у міжнародних відносинах. Попри суттєві обмеження у фінансовому та технологічному секторах, цільові держави нерідко демонструють адаптивність завдяки тіньовим схемам, посередникам та альтернативним ринкам. Це свідчить про обмежений характер санкцій як універсального засобу досягнення політичних цілей.

Політичний аспект продемонстрував, що санкції є не лише інструментом економічного тиску, але й механізмом формування міжнародних коаліцій та дипломатичного впливу. Водночас зростає ризик фрагментації та політизації санкційних режимів, що ускладнює вироблення єдиних стратегій і знижує довгострокову ефективність.

На прикладі санкцій проти Російської Федерації показано, що обмеження можуть послаблювати військовий та економічний потенціал агресора, але не

завжди здатні швидко зупинити його агресивні дії. Водночас санкції стали важливим чинником консолідації західних союзників та формування комплексної стратегії стримування.

У підсумку можна стверджувати, що перспективи підвищення ефективності санкцій полягають у комплексному поєднанні правових, економічних, політичних та технологічних механізмів.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження теми кваліфікаційної роботи: «Ефективність міжнародних санкцій як інструменту глобальної політики: аналіз практики та можливі напрямки удосконалення» дали можливість дійти наступних висновків:

1. Розгляд концептуально-методологічних засад засвідчив, що санкції як інструмент міжнародної політики потребують комплексного аналізу з позицій політичної науки, міжнародного права та економічної теорії. Використання системного, порівняльного та інституційного підходів дозволяє виявити не лише юридичні та політичні механізми їхньої дії, а й оцінити ефективність у контексті глобальної та регіональної безпеки. Отже, методологічна база формує необхідні передумови для цілісного розуміння ролі санкцій у сучасній системі міжнародних відносин.

2. Джерельна база дослідження охоплює міжнародно-правові акти, документи провідних міжнародних організацій, а також аналітичні матеріали й наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів. Аналіз літератури показав, що хоча тема санкцій активно вивчається, залишається низка дискусійних питань, зокрема щодо їх ефективності, легітимності та гуманітарних наслідків. Це свідчить про необхідність подальших наукових розвідок, особливо в контексті українських реалій, де санкції відіграють ключову роль у стримуванні зовнішньої агресії.

3. Дослідження правових основ застосування санкцій показало, що вони ґрунтуються на поєднанні універсальних норм міжнародного права та

національних законодавчих актів держав. Водночас відсутність уніфікованого міжнародно-правового режиму створює правові колізії, які знижують передбачуваність та ефективність санкційних заходів. Це визначає потребу в гармонізації міжнародних і національних механізмів санкційної політики та посиленні ролі інституцій глобального управління, передусім ООН, для забезпечення їхньої легітимності.

4. Аналіз діяльності ООН у сфері санкцій засвідчив, що ця міжнародна організація залишається єдиним універсальним інститутом, здатним надавати санкційним заходам міжнародну легітимність. Водночас ефективність механізму Ради Безпеки істотно обмежується правом вето постійних членів, що часто блокує ухвалення рішень у кризових ситуаціях. Отже, механізм ООН демонструючи більше політичну символічність, ніж реальну дієвість у стримуванні агресії, потребує не тільки удосконалення, але й радикальних змін.

5. Регіональні організації – передусім ЄС, Рада Європи та ОБСЄ – компенсують недоліки універсальної системи санкцій через розробку власних правових механізмів та координацію політики між державами-членами. Їхні рішення мають більшу оперативність і адаптивність до регіональних викликів, що забезпечує гнучкість у реагуванні на загрози. Проте ефективність таких санкційних режимів залежить від ступеня єдності країн-учасниць та готовності нести економічні витрати на підтримку спільної позиції.

6. Дослідження практики провідних держав підтвердило, що санкції виступають ключовим інструментом забезпечення національної безпеки, проєкції сили та захисту геополітичних інтересів. США завдяки потужності фінансової системи та глобальному впливу OFAC стали лідером у формуванні санкційної політики, тоді як Велика Британія, ЄС, Канада, Японія й Австралія підтримують її колективними режимами. Водночас санкції часто супроводжуються звинуваченнями у подвійних стандартах та надмірній політизації, що знижує їхню довгострокову легітимність у міжнародних відносинах.

7. Аналіз проблем ефективності санкційної політики виявив низку системних викликів. Правова площина характеризується фрагментарністю міжнародного санкційного права та суперечностями між міжнародними й національними нормами. Економічний вимір демонструє нерівномірність наслідків для держав та приватних акторів, а також поширеність схем обходу санкцій. Політичний аспект пов'язаний із ризиками надмірної політизації санкцій та їхнім використанням як інструменту подвійних стандартів, що підриває довіру до міжнародних режимів.

8. Комплексні санкції, запроваджені США, ЄС, Великою Британією, Канадою, Японією та низкою інших партнерів, стали безпрецедентним прикладом координації міжнародної спільноти. Вони обмежили доступ Росії до фінансових ринків, сучасних технологій і значною мірою підірвали її економічний потенціал. Водночас ефективність санкцій обмежується їхнім поступовим характером, спробами обходу через треті країни та нерівномірністю готовності союзників нести економічні витрати. Це доводить, що санкції відіграють важливу, але не самодостатню роль у стримуванні агресії.

9. Подальша результативність санкційної політики залежить від комплексного поєднання інституційно-правових, економічних, політичних і технологічних напрямів удосконалення. Ключовими завданнями є: уніфікація міжнародних правових норм, посилення ролі ООН, впровадження цифрових механізмів моніторингу, забезпечення єдності санкційних коаліцій та інтеграція інноваційних технологій (big data, блокчейн). Лише синергія цих підходів може забезпечити стійкість санкційного режиму та його дієвість у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беллуян Ф. Законність односторонніх економічних санкцій у міжнародному праві. URL: <https://journals.ysu.am/index.php/state-and-law/article/view/11536/9653> (дата звернення: 28.08.2025)
2. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 544 с.
3. Гнатовський М.Ю. Міжнародне гуманітарне право: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. № 2. С. 85–92.
4. Горова С. Санкції як засіб впливу на порушників міжнародного права: гуманітарний аспект. *Юридична Україна*. 2022. № 4. С. 49–54.
5. Гринюк Ю. Є. Імплементація міжнародних санкцій у правову систему України. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 2. С. 122–130.
6. Гуменюк А. Міжнародно-правові основи застосування санкцій: сучасний стан і перспективи. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 3. С. 27–33.
7. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/153773_595905 (дата звернення: 1.09.2025)
8. Дорошенко М. В. Національний механізм запровадження санкцій: аналіз українського досвіду. *Юридичний вісник України*. 2022. № 6. С. 45–48.

9. Енергетичні санкції проти росії моніторинг ефективності. URL: <https://dixigroup.org/analytic/energetychni-sankcziyi-proti-rosiyi-monitoryng-efektyvnosti-ii-kvartal-2024-roku/> (дата звернення: 10.04.2025)

10. Задорожна І. Санкції як інструмент зовнішньої політики: міжнародно-правовий вимір. *Право України*. 2020. № 9. С. 41–48.

11. Звіти міжнародних організацій та окремих юрисдикцій. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/330/METHODOLOGICAL%20DIGESTS/SERPEN/2024_Week_34_19_08_23_08.pdf (дата звернення: 10.04.2025)

12. Консолідовані версії договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року) та договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 30.08.2025)

13. Михайленко Ю. Економічна ситуація в Росії та її вплив на можливість припинення війни проти України. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/ekonomichna-situaciya-v-rosiyi-ta-yiyi-vpliv-na-mozhlivist-pripinennya-vijni-proti-ukrayini/> (дата звернення: 10.04.2025)

14. Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 жовтня 2022 року URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5833.html> (дата звернення: 11.04.2025)

15. Про санкції: Закон України. Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 9 листопада 2017 року N 2195-VIII URL: https://ips.ligazakon.net/document/t141644?an=&ed=2017_11_09&dtm=&le= (дата звернення: 11.04.2025)

16. Проблема оцінки економічної спроможності Росії вести війну в умовах санкцій: моніторинг авіаційних інцидентів як індикатор. URL: <https://www.blackseanews.net/read/226677> (дата звернення: 10.04.2025)

17. Рибачок Д., Фещенко Б., Гнатюк М. Санкції в політиці ЄС: приклад Російської Федерації 2014-2015 рр. *Наукові записки кафедри політології НаУКМА*. 2018. 11. С. 70-81.

18. Санкції РНБО: хто та як забезпечує їх виконання? URL: https://biz.ligazakon.net/news/228041_sankts-rnbo-khto-ta-yak-zabezpechu-kh-vikonannya (дата звернення: 10.04.2025)
19. Санкційні питання в Україні: ефективні інструменти 2024 року URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sankciyni-pitannya-v-ukrayini-efektivni-instrumenti-2024-roku.html> (дата звернення: 10.04.2025)
20. Седляр Ю. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. Миколаїв, Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
21. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3(55) 2022. С. 82-86.
22. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 30.08.2025)
23. Центр прав людини ZMINA. Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. Київ, 2023. 96 с.
24. Як забезпечується дотримання санкцій у США: багаторівневий механізм відповідальності. URL: <https://izi.institute/analysts/4/> (дата звернення: 22.08.2025)
25. Як зробити антиросійські санкції ефективнішими? URL: <https://www.icps.com.ua/nashi-proekty/analitika/yak-zrobyty-antyrosiyski-sanktsiyi-efektyvnishymu/> (дата звернення: 10.04.2025)
26. Яковюк І. В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: історія питання. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2508/1/Yakovyuk_76.pdf (дата звернення: 10.04.2025)
27. Baldwin D. A. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press, 1985. – 504 p.

28. Barnes R. Law of the Sea: Sanctions and Restrictive Measures. In: *International Law and the Arctic* / ed. by O. Elferink. Leiden: Brill Nijhoff, 2015. P. 215–237.
29. Biersteker, T. J. *Targeted Sanctions and International Governance*. London: Routledge, 2016. 250 p.
30. Brunner J. The Helsinki Final Act and the Development of the European Security System. *International Affairs Review*. 2018. Vol. 24(2). P. 145–154.
31. Council of the European Union. Decision 2014/145/CFSP concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. 2014. 15 p.
32. Damrosch, L. F. Enforcing International Law through Non-Forcible Measures. *Recueil des Cours*. 2002. vol. 269, p. 227–350.
33. Doxey M. P. *International Sanctions in Contemporary Perspective*. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 1996. 180 p.
34. Drezner D. *The System Worked: How the World Stopped Another Great Depression*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 280 p.
35. Drezner D. W. Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. 2011. Manuscript PDF (14 p.). C. 6–7, 100–104. URL: <https://dl1.cuni.cz/> (дата звернення: 24.08.2025).
36. Drezner D.W. The Hidden Hand of Economic Coercion. *International Organization*. 2003. Vol. 57, № 3. P. 643–659.
37. Edwards M. International Sanctions and the United Nations: Legitimate Tools or Political Pressure? *Journal of Global Policy Studies*. 2019. Vol. 6(1). P. 65–72.
38. Erikson D. P. The Measure of Sanctions: Assessing the Economic Impact of Targeted Measures. *Journal of Conflict Resolution*. 2015. Vol. 59. № 5. P. 850–880.
39. European Council. *Restrictive measures (sanctions)* [ЄС, офіційний сайт]. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/> (дата звернення: 11.04.2025)

40. European External Action Service. Sanctions Policy of the European Union. Brussels: EEAS, 2021. 18 p.
41. European Parliamentary Research Service (EPRS). Sanctions against Russia: Overview, effectiveness and challenges. Brussels: European Parliament, 2016. 6 p. URL: <https://www.economicsobservatory.com/sanctions-effectiveness-what-lessons-three-years-into-the-war-on-ukraine> (дата звернення: 30.08.2025)
42. Finnemore M. The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force. Ithaca: Cornell University Press, 2003. 168 p.
43. Garfield R. *The Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being*. American Journal of Public Health, 89(10), 1999. P. 1509–1513.
44. Garrett J. A. The Helsinki Agreements: Foundations of a New Diplomacy. New Haven: Yale University Press, 1978. – 320 p.
45. George A. L. Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War. – Washington: United States Institute of Peace Press, 1991. – 112 p.
46. Giumelli F. *Coercing, Constraining and Signalling: Explaining UN and EU Sanctions after the Cold War*. Palgrave Macmillan. 2011.
47. Glennon M. J. *Limits of Law, Prerogatives of Power: Interventionism after Kosovo*. New York: Palgrave, 2001. 228 p.
48. Gordon R. Zimbabwe Sanctions: Effectiveness and Legal Challenges. African Affairs, 2010, vol. 109, № 435, p. 320.
49. Hansen F. S. The Ethical Dimension of Financial Sanctions. *Journal of Peace Research*. 2014. Vol. 51, № 2. P. 231–244.
50. Harrison G. Economic Sanctions and International Relations. London: Routledge, 2003. 210 p.
51. Hufbauer G. C. Sanctions Against Russia: Do They Work? Peterson Institute for International Economics. 2016. Policy Brief 16–5. 20 p.
52. Hufbauer G. C., Schott J. J., Elliott, K. A. Oegg, B. Economic Sanctions Reconsidered (3rd ed.). Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2007. p. 157. (Парад санкцій: критичний аналіз досвіду Зімбабве). URL:

<https://www.researchgate.net/publication/370489303> THE PARADOX OF SANCTIONS A CRITICAL ANALYSIS OF ZIMBABWE'S EXPERIENCE (дата

звернення: 28.08.2025)

53. International Centre for Policy Studies (ICPS). Sanctions Policy and Ukraine's Interests. Kyiv: ICPS, 2018. 24 p. URL: <https://www.icps.com.ua/en/> (дата звернення: 30.08.2025)

54. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. UN Doc. A/56/10. Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two.

55. International Monetary Fund. Spillovers from Russia to Neighboring Countries: Transmission Channels and Policy Options (IMF Working Paper WP/23/185). Washington, DC: IMF, 2023. 48 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/09/08/Spillovers-from-Russia-to-Neighboring-Countries-Transmission-Channels-and-Policy-Options-538953> (дата звернення: 30.08.2025)

56. Itskhoki O., Ribakova E. The Economics of Sanctions: From Theory into Practice. Brookings Papers on Economic Activity (forthcoming, 2024 working paper version). 46 p. C. 23–25.

57. Justice for Victims of Corrupt Foreign Officials Act (2017), «Акт Магнітського». URL: https://allard.ubc.ca/sites/default/files/2022-06/Canadian%20Magnitsky%20Act%20Submission%20Guide%20Final%20_0.pdf (дата звернення: 1.09.2025)

58. Kelsen H. The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems. London: Stevens & Sons, 1950. 903 p. (Теоретичний аналіз санкцій як вимушених заходів.)

59. Klotz A. Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid. Ithaca: Cornell University Press, 1995. 192 p.

60. KSE Institute. Russian Oil Tracker: policy brief on enforcement and price cap performance. Київ: KSE Institute, 2024. 12 с. URL: (доступ через KSE

Institute) URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/KSE_One-year-of-war_Sanctions-impact-assessment.pdf (дата звернення: 30.08.2025)

61. Lauterpacht E., Pellet A., Miron J. C. Security Council law enforcement in practice. *Journal of Conflict & Security Law*. Vol. 22, No 3. Oxford University Press, 2017. (Процедурні засади рішень Ради Безпеки як сильний інструмент правової дії.)

62. Martin L. *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions*. Princeton: Princeton University Press, 1992. 231 p.

63. Moret E. *Humanitarian Impacts of Economic Sanctions on Civilian Populations*. Geneva: Graduate Institute of International and Development Studies, 2015. 58 p.

64. Official Journal of the European Union. Council Regulation (EU) No 833/2014 of 31 July 2014. L229/1.

65. Pape R. A. Why Economic Sanctions Do Not Work. *International Security*. 1997. Vol. 22, № 2. P. 90–136. URL: <https://dash.harvard.edu/> (дата звернення: 24.08.2025).

66. Portelli S. EU Sanctions: Policy Instruments for a Rules-Based Global. *European Foreign Affairs Review*. 2020. Vol. 25(2). P. 92–104.

67. Ribakova E.; Hilgenstock, B.; Wolff, G. B. The oil price cap and embargo on Russia work imperfectly, and defects must be fixed. Brussels: Bruegel, 12 July 2023. 9 p. С. 1–3, 5–6.

68. Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/13/contents> (дата звернення: 30.08.2025)

69. Targeted Sanctions and Deterrence in the Twenty-first Century. In: *Targeted Sanctions* (Springer), № 18, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/347339092_Targeted_Sanctions_and_Deterrence_in_the_Twenty-first_Century (дата звернення: 30.08.2025)

70. Tomuschat C. *The United Nations at Age Fifty: A Legal Perspective*. The Hague: Kluwer Law International, 1995. 210 p.

71. U.S. Department of the Treasury. *Sanctions Programs and Country Information*. URL: <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information> (дата звернення: 11.04.2025)
72. UK Government. *Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/13/contents/enacted> (дата звернення: 11.04.2025)
73. United Nations Security Council. Resolution 2321 (2016) on DPRK Sanctions. 2016. 12 p. URL: <https://www.un.org/securitycouncil> (дата звернення: 11.04.2025)
74. United Nations. Resolution A/RES/68/262. 2014. URL: <https://undocs.org> (дата звернення: 30.08.2025).
75. United Nations. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://legal.un.org/icc/statute/>.
76. Wallis J. Enforcement and Sanctions in International Law: The Case of Zimbabwe. *Journal of Sanctions Studies*, 2015. №. 5. p. 70.
77. Weiss T. G. Humanitarian Impacts of Economic Sanctions. *The American Journal of International Law*. 1999. Vol. 93. №. 2. P. 253–258.
78. Weiss T. G. The UN and Iraq: Lessons of the Past, Prospects for the Future. *Journal of International Affairs*. 2004. Vol. 57. №. 1. P. 501–517.
79. White House. Remarks by President Obama on Ukraine. 2014. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov>.
80. Zarate J. Treasury's War: The Unleashing of a New Era of Financial Warfare. New York: PublicAffairs, 2013. 384 p. URL: https://www.aspeninstitute.org/publications/treasurys-war/?gad_source=1&gad_campaignid=22192163519&gbraid=0AAAAA-vx0GFI9wJbUH_Omemki5PoCgUMD&gclid=CjwKCAjwiNXFBhBKEiwAPSaPCXi57_Bxc5nQjku7bhCPuFxFxG97gV9PCfEtIl9iJpskpH4txsj4qjNRoCfUQQA_vD_BwE (дата звернення: 30.08.2025)
81. DiXi Group. Energy Sanctions Against Russia: Monitoring Their Effectiveness. Analytical Brief 2024. 18 c. URL: <https://dixigroup.org/wp->

content/uploads/2024/07/2024_q1_sanctionsmonitor_dixigroup.pdf (дата звернення:
30.08.2025)